

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav germánských studií
Oddělení finských studií

Diplomová práce

Bc. Kateřina Janoušková

Finská epistemická modální slovesa v kontrastivním pohledu
Finnish Epistemic Modals in Contrastive Perspective

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Fárová, Ph.D.

Na tomto místě chci poděkovat především Mgr. Lence Fárové, Ph.D. za ochotu, podnětné konzultace a cenné rady při vedení této práce. Dále děkuji Timovi Lainemu, MA za pomoc s částmi práce psanými ve finštině. Ráda bych zde také poděkovala všem vyučujícím na oddělení finštiny za osobní a vstřícný přístup a inspirujících a obohacujících pět let studia.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. července 2016

Kateřina Janoušková

Klíčová slova

epistemická modalita, modální slovesa, možnost, finština, čeština, korpus, překlad

Key words

Epistemic modality, modal verbs, possibility, Finnish, Czech, corpus linguistics, translation

Avainsanat

episteeminen modalisuus, modaaliverbi, mahdollisuus, suomi, tšekki, korpuslingvistiikka, käänös

Abstrakt

Tato diplomová práce je korpusovou studií, která zkoumá finská epistemická modální slovesa *voida*, *saattaa*, *taistaa* a *mahtaa* a jejich české překladové ekvivalenty v paralelním korpusu InterCorp. Jejím cílem je zjistit, jakým způsobem se ve zvoleném materiálu zkoumaná finská modální slovesa překládají do češtiny. Teoretická část práce se věnuje popisu modality a modálních sloves v češtině a ve finštině, rozdílům v pojetí modality v obou jazycích a poukazuje na specifika překladového jazyka. Analytická část práce potom třídí jednotlivé překlady do kategorií podle příslušných modálních specifikátorů a popisuje je.

Abstract

This corpus based diploma thesis takes stock of Finnish epistemic modal verbs *voida*, *saattaa*, *taistaa* and *mahtaa* and surveys their translational counterparts as they can be found in the parallel corpus InterCorp. The aim of the thesis is to find out what tendencies there can be found in the translation of the modals in question. In the theoretical part, there is, firstly, a description of both modality and modal verbs in Finnish and Czech, secondly, of the differences between the approaches to modality in both languages and, thirdly, of the features of translated language. In the analytical part, the translations are sorted out into categories based on the particular modal specifiers. The description of the different modal specifier categories follows.

Tiivistelmä

Tämä pro gradu –tutkielma käsittelee episteemisiä modaaliverbejä *voida*, *saattaa*, *taistaa* ja *mahtaa* ja tutkii niiden tšekinkielisiä käännösvastineita, joita löytyy parallellikorpuksesta InterCorp. Työn päämäärä on löytää miten valitussa aineistossa käännetään edellä mainitut suomenkieliset episteemiset modaaliverbit tšekiksi. Teoreettisessa osassa kuvataan, ensimmäiseksi, modaalisuutta ja modaaliverbejä kummassakin kielessä, toiseksi, eroja suomen ja tšekin luvistiikan modaalisuuden käsittelyssä ja lisäksi mainitaan käännetyn kielen piirteitä. Analyysistä löytyy modaaliverbien käännosten luokittelu, joka perustuu modaalisuuden ilmaisukeinoihin, sekä modaalisuuden ilmaisukeinojen kuvaus.

Obsah

Klíčová slova.....	4
Abstrakt.....	5
Obsah	6
Seznam zkratek	8
Úvod.....	9
1 Modalita	10
1. 1 Modalita ve finské lingvistice	10
1. 1. 1 Druhy modality ve finštině	11
1. 1. 2 Prostředky vyjadřování modality ve finštině	14
1. 2 Modální slovesa ve finštině.....	15
1. 2. 1 Epistemická slovesa <i>voida</i> , <i>saattaa</i> , <i>taitaa</i> a <i>mahtaa</i>	18
1. 2. 1. 1 Slovesa <i>voida</i> a <i>saattaa</i>	18
1. 2. 1. 2 Slovesa <i>taitaa</i> a <i>mahtaa</i>	19
1. 3 Modalita v české lingvistice.....	21
1. 3. 1 Druhy modality v češtině	21
1. 3. 2 Prostředky vyjadřování modality v češtině.....	22
1. 4 Modální slovesa v češtině	25
1. 4. 1 Modální slovesa v epistemických funkcích	27
1. 5 Modalita v této práci	27
2 Specifika překladového jazyka	29
2. 1 Překladové univerzálie a překladové zákony.....	29
2. 2 Rysy překladové češtiny	31
3 Data a metodologie	33
3. 1 Zdrojový materiál: korpus.....	33
3. 2 Východiska pro analýzu.....	34
3. 3 Postup a metodologie	35
3. 4 Subkorpus.....	37
4 Překladová analýza sloves <i>voida</i> , <i>saattaa</i> , <i>taitaa</i> a <i>mahtaa</i>	40
4. 1 Sloveso <i>voida</i>	40
4. 1. 1 Překlad pomocnými slovesy	40
4. 1. 1. 1 ‚Moci‘	41
4. 1. 1. 2 ‚Mít‘, ‚nemuset‘, ‚umět‘ a další slovesa	43
4. 1. 2 Překlad slovesným způsobem	44
4. 1. 2. 1 Kondicionál.....	44
4. 1. 2. 2 Imperativ	45

4. 1. 3 Překlad modálními adverbii a adjektivy	46
4. 1. 4 Překlad modálními částicemi	47
4. 1. 5 Shrnutí.....	48
4. 2 Sloveso <i>saattaa</i>	49
4. 2. 1 Překlad pomocnými slovesy	49
4. 2. 1. 1 ‚Moci‘	50
4. 2. 1. 2 ‚Dát se‘, a ‚muset‘	50
4. 2. 2 Překlad modálními částicemi	52
4. 2. 3 Překlad konstrukcemi podobnými větě složené.....	53
4. 2. 4 Složené futurum	53
4. 2. 5 Shrnutí.....	54
4. 3 Sloveso <i>taitaa</i>	55
4. 3. 1 Překlad modálními částicemi	55
4. 3. 1. 1 ‚Asi‘, ‚možná‘, ‚zřejmě‘ a další modální částice	55
4. 3. 1. 2 Slovesa a víceslovné výrazy s povahou mod. částic.....	57
4. 3. 2 Překlad pomocnými slovesy	58
4. 3. 3 Překlad osamostatněnou závislou větou	59
4. 3. 4 Shrnutí.....	59
4. 4 Sloveso <i>mahtaa</i>	60
4. 4. 1 Překlad modálními částicemi	60
4. 4. 2 Překlad pomocnými slovesy	61
4. 4. 3 Překlad konstrukcemi podobnými větě složené.....	62
4. 4. 4 Překlad otázkami vyjadřujícími nejistotu	63
4. 4. 5 Shrnutí.....	63
4. 5 Další překladové kategorie.....	65
4. 6 Kombinace více modálních specifikátorů v překladu.....	68
4. 7 Některé ustálené fráze s finskými modálními slovesy.....	69
4. 7. 1 Vazba (<i>allativ</i> +) <i>ei voi mitään</i>	70
4. 7. 2 Vazba (<i>allativ</i> +) <i>ei mahda mitään</i>	71
5 Závěr	72
Yhteenveto	78
Seznam tabulek	81
Seznam použité literatury.....	82
Přílohy.....	84
Příloha 1: Seznam textů (rok vydání, překladatel).....	84

Seznam zkratek

CZ	Carlson, Kristina: <i>Zahradník pana Darwina (Herra Darwinin puutarha)</i>
ČNK	Český národní korpus
HI	Hotakainen, Kari: <i>Chrám sv. Izáka (Iisakin kirkko)</i>
HR	Hotakainen, Kari: <i>Role člověka (Ihmisen osa)</i>
HS	Hotakainen, Kari: <i>Slovo Boží (Jumalan sana)</i>
JPV	Jan Petr Velkoborský
KD	Krohn, Leena: <i>Durman (Datura)</i>
KK	Katz, Daniel: <i>Když dědeček lyžoval do Finska (Kun isoisa Suomeen hiihti)</i>
KS	Snellman-Kauranen, Anja: <i>Byla tady Soňa O. (Sonja O. kävi täällä)</i>
L1	Linna, Väinö: <i>Pod Severkou (Täällä Pohjantähden alla)</i>
L2	Linna, Väinö: <i>Pod Severkou 2 (Täällä Pohjantähden alla 2)</i>
L3	Linna, Väinö: <i>Pod Severkou 3 (Täällä Pohjantähden alla 3)</i>
LZ	Lehtonainen, Leena: <i>Zasněžená žena (Luminainen)</i>
MHj	Markéta Hejkalová
MHI	Marta Hellmuthová
PA	Paasilinna, Arto: <i>Autobus sebevrahů (Hurmaava joukkoitsemurha)</i>
PS	Paasilinna, Arto: <i>Stará dáma vaří jed (Suloinen myrkynteittäjä)</i>
PZ	Paasilinna, Arto: <i>Zajícův rok (Jäniksen vuosi)</i>
RZ	Rönkä, Matti: <i>Muž s tváří zabijáka (Tappajan näköinen mies)</i>
SČ	Snellman-Kauranen, Anja: <i>Čas dotyku (Ihon aika)</i>
SS	Sahlberg, Asko: <i>Styk (Yhdyntä)</i>
ST	Salminen, Arto: <i>Teorie sraček (Paskateoria)</i>
SZ	Sinisalo, Johanna: <i>Ne před Slunce západem (Ennen päivänlaskua ei voi)</i>
TL	Tuomainen, Antti: <i>Léčitel (Parantaja)</i>
ÚČNK	Ústav Českého národního korpusu
VISK	<i>Suomen kielioppi verkossa</i>
VP	Vladimír Piskoř
VPČ	Viola Parente-Čapková
WČ	Waltari, Mika: <i>Čtyři západy slunce (Neljä päivänlaskua)</i>
WK	Waltari, Mika: <i>Kdo zavraždil paní Skrofovou? (Kuka murhasi rouva Skrofin)</i>
WS	Waltari, Mika: <i>Egypt'an Sinuhet (Sinuhe egyptiläinen)</i>
WT	Waltari, Mika: <i>Tanec na hrobech (Tanssi yli hautojen)</i>

Úvod

Finská epistemická modální slovesa jsou pro lingvisty s českým jazykovým pozadím nesmírně zajímavým objektem zkoumání, jelikož čeština modální významy finských epistemických sloves primárně vyjadřuje jinými prostředky než modálními slovesy a zkoumaná epistemická slovesa tedy v češtině často nemají jasný překladový ekvivalent.

Tato diplomová práce zkoumá finská epistemická modální slovesa *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa* na materiálu paralelního korpusu InterCorp v8 (finština) se zarovnáním na češtinu, který je součástí Českého národního korpusu dostupného na webu v rozhraní Kontext.

Cílem práce je nalézt překladové ekvivalenty výše zmíněných finských modálních sloves. Práce zkoumá, zda se v jejich překladu do češtiny vyskytují určité opakující se tendence, tedy mají-li zkoumaná slovesa preferovaný překladový ekvivalent. Předpokládá se přitom, že sloveso *voida* bude překládáno modálním slovesem ‚moci‘, jež je podle slovníku (Lindroos-Čermáková, 1984) jeho nejbližším českým překladovým ekvivalentem, sloveso *saattaa* modálními adverbii ‚být s to‘, ‚být schopen‘ a částicí ‚asi‘, zatímco u sloves *taitaa* a *mahtaa* se očekávají převážně překlady pomocí modálních částic.

V první, teoretické kapitole se tato práce věnuje popisu modality, modálních sloves a dalších modálních vyjadřovacích prostředků v českých a finských lingvistických kruzích a poukazuje na rozdíly v popisu modality mezi těmito dvěma jazyky. Polovinu analyzovaných textů tvoří texty překladové, druhá kapitola je proto věnována specifikům překladového jazyka. Kapitola třetí popisuje postup, materiál a metody použité při psaní této práce, ve čtvrté kapitole se nachází vlastní překladová analýza finských modálních sloves a jejich českých překladových ekvivalentů a pátá kapitola shrnuje poznatky získané zkoumáním korpusového materiálu v analytické části práce. Součástí práce je též příloha obsahující seznam textů zahrnutých v subkorpusu se jménem autora, překladatele a s rokem vydání originálního textu i překladu.

1 Modalita

Snahu definovat modalitu lze vysledovat napříč různými vědními disciplínami, které se jejímu studiu věnují – od filozofie, přes logiku až k lingvistice. Přesto však na otázku, co modalita je, neexistuje dosud žádná jednoznačná odpověď. Definice modality se liší od mluvnice k mluvnici a od autora k autorovi. V této kapitole představuji různé pohledy na modalitu, jak je prezentována ve finských a v českých pramenech.

1. 1 Modalita ve finské lingvistice

Nejpodrobnější zpracování modality nalezneme v akademické mluvnici finštiny *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen et al. 2004), z jejíž internetové verze *Suomen kielioppi verkossa* (dále jen *VISK*) tato práce čerpá. Tato mluvnice zdůrazňuje především sémantický charakter modality:

„Modalita je oblast sémantiky, ve které se jedná o odhad týkající se pravdivosti a pravděpodobnosti, respektive uskutečnitelnosti situace. Modálními jazykovými prostředky mluvčí vyjadřuje, zdali je situace podle jeho názoru nebo obecně vzato jistá, nevyhnutelná, pravděpodobná, možná, nejistá či nemožná, nutná či dovolená, žádoucí či nežádoucí, nebo závislá na vnitřních či vnějších předpokladech.“¹
(*VISK*: § 1551)

Heikki Kangasniemi (Kangasniemi, 1992) definuje přirozenou jazykovou modalitu jako „hledisko s ohledem na určitou propozici“, „a point of view with regard to a certain proposition“ (Kangasniemi, 1992: 1). Propozicí se zde rozumí popis možné situace. Tato propozice může být podle něj prezentována například z hlediska ujišťování, nařizování, doufání nebo pochybování. Například ve větě č. (1):

¹ „Modaalisuus on semanttinen alue, jossa on kyse asiointilan todenmukaisuutta ja toteutumismahdollisuuksia koskevista arvioista. Modaalisilla kielenaineilla puhuja ilmaisee, onko asiointila hänen mielestään tai yleisesti ottaen varma, välttämätön, todennäköinen, mahdollinen, epävarma tai mahdoton, pakollinen tai luvallinen, toivottava tai epätoivottava, ulkoisista tai sisäisistä edellytyksistä riippuvainen.“

(1) *Nyt he menevät pois.* ‚Ted’ odcházejí.‘²

je propozice vyjádřena tvrzením. Tatáž propozice ale může být částí rozkazu (2) nebo přání (3):

(2) *Nyt heidän pitää mennä pois.* ‚Ted’ mají odejít.‘

(3) *Kunpa he menisivät pois.* ‚Kéž by odešli.‘

Celkový význam každé věty vyjadřující ucelenou myšlenku se podle Kangasniemiho sestává z propozičního významu („propositional meaning“), který popisuje výše zmíněnou možnou situaci, a z modálního významu („modal meaning“) nebo též modální síly („modal force“), který vyjadřuje hledisko přejaté vůči této situaci (Kangasniemi, 1991: 2).

O propozici a modálním významu pojednává i *VISK*. Podle této mluvnice modální význam aktivuje v mysli několik alternativ pro předloženou situaci. Modalita tedy představuje jakýsi svět alternativ. *VISK* dále zavádí pojem modální operátor („modaalioperaattori“), původem z logiky, s jehož pomocí vysvětlujeme obsažení modálního významu do významu větného. Významy ‚nevyhnutelný‘ a ‚možný‘ se zaměřují na to, aby v celé větě byla v propozici vyjádřena operace, věta se tedy dostává do jejich sféry vlivu. Proto se nazývají modálními operátory. Například tvrzení o možnosti situace se logicky skládá ze dvou částí: z části modálního operátoru ‚možný‘ a z jím ovlivněné propozice. (*VISK*: § 1553)

1. 1. 1 Druhy modality ve finštině

Kategorie modality přešla do lingvistiky z logiky. Ta tradičně uznávala dva základní modální významy – možnost a nevyhnutelnost, které se v přirozeném jazyce mohou dělit na mnoho dalších podtypů (*VISK*: § 1552).

Studium modality se dříve soustředilo především na modální slovesa a jejich různé interpretace, což ovlivnilo i kategorizaci modality na tři hlavní domény modálních významů – modalitu dynamickou, deontickou (dispoziční) a epistemickou (jistotní) (Kangasniemi, 1991: 2, *VISK*: § 1552).

² Pokud není uvedeno jinak, jedná se o vlastní překlad autorky práce.

Dynamická modalita vyjadřuje nevyhnutelnost a nutnost k jednání nebo fyzickou možnost a schopnost. Tato schopnost (VISK: § 1554) může být vnitřní, tedy pocházet od konatele děje, jako ve větě (4), nebo vychází z vnějších okolností (5):

(4) *Jaksan nostaa 20 kilo.* „Zvládnou zvednout 20 kilo.“

(5) *Minun on pakko ehtiä junalle.* „Musím stihnout vlak.“

Jak uvádí Kangasniemi, klíčovým pojmem pro dynamickou modalitu je možnost konatele děje či nutnost, s níž se děj odehrává za určitých okolností. Vyjadřuje fyzické, mentální, instrumentální a okolnostní možnosti k činnosti a chování. (Kangasniemi, 1991: 2)

Prostředky k vyjadřování dynamické modality jsou ve většině případů slovesa, ale také slovesné vazby a modální adjektiva (VISK: § 1554).

Deontická modalita vyjadřuje povolení a povinnost obsahující vůli mluvčího nebo normy dané jazykové komunitou (VISK: § 1554). Ve finštině je deontická modalita vyjadřována modálními slovesy udělujícími povolení (*voida* „moci“, *saada* „smět“), konstrukcí nutnosti *on lupa* („je povoleno“) a dalšími slovesy a konstrukcemi vyjadřujícími povinnost či nutnost.

K deontické modalitě patří také rozkazovací způsob, který může v různých kontextech vyjadřovat povolení (6) nebo i možnost (7):

(6) *Lue läksyt ennen ruokaa.* „Před večeří si přečti úkoly.“

(7) *A: Saanko ottaa? B: Ota vaan!* „A: Smím si vzít? B: Jen si vezmi!“

Dále můžeme do deontické modality zahrnout žádosti, návrhy, rady a varování, jelikož účelem všech je řídit chování, tedy dávat pokyny pacientovi děje. (Kangasniemi, 1991: 3)

Epistemická modalita vyjadřuje postoje týkající se pravdivostní hodnoty propozice (Kangasniemi, 1991: 3). Pojí se s vírou, znalostmi a závěry mluvčího o možnosti, pravděpodobnosti a jistotě situace a sděluje jeho postoje ke vztahu (korespondenci) mezi propozicí a světem (Kangasniemi, 1991: 147). Epistemická modalita často souvisí s (ne)jistotou mluvčího. Přesahuje do budoucnosti a obsahuje výroky a předpovědi týkající se toho, co se má stát.

Typickými prostředky vyjadřování epistemické modality jsou příslovce a částice, ze způsobů potenciál a v určitých typech textu i pasivní tvary sloves *ennustaa* ‚prorokovat, předvídat, předpovídat‘, *arvioida* ‚odhadnout, (z)hodnotit‘, *arvella* ‚domnívat se, předpokládat‘.

Za další prostředky vyjadřování tohoto typu modality *VISK* označuje věty tázací, které se ze všech větných typů vyznačují nejvyšším stupněm nejistoty, dále modální slovesa *saattaa* a *taitaa*, která se vyskytují téměř pouze jako epistemická modální slovesa, a dále modální partikule a příslovce, pro něž je epistemická modalita typická. (*VISK*: § 1556)

VISK (§ 1557) uvádí ještě specifický druh epistemické modality, tzv. „evidenciálnost“ („*evidentiaalisuus*“). Ta vyjadřuje způsob, kterým se mluvčí dostal k vyjadřované informaci. Tato informace může být buď z druhé ruky (např. *kuulemma*, *muka*) jako ve větě (8), nebo ji mluvčí sám vyvodí (např. *varmaankin*) jako ve větě (9):

- (8) *Aprillipäivän säästä pystyy kuulemma ennustamaan koko kevään tulevat ilmat.* ‚Podle aprílového počasí je prý možné předpovědět, jak bude během celého jara.‘
- (9) *Hän on varmaankin pyyhkinyt ne vielä nenäliinalla juuri ennen portin avaamista.* ‚Určitě je otřel kapesníkem těsně před tím, než se brána otevřela.‘

Historicky byla v kategorizaci modálních typů nejprve rozlišena modalita epistemická a ne-epistemická, též nazývaná ‚root modality‘ (viz tabulka 1.).

Tabulka 1. Druhy modality

Druhy modality		Modální význam
epistemická	epistemická (jistotní)	(ne)uskutečnost děje, (ne)pravděpodobnost děje (ne)jistota (ne)možnost
ne-epistemická (‚root modality‘, ‚juurimerkitys‘)	deontická (dispoziční)	povolení povinnost zákaz
	dynamická (instrumentální, příčinná, okolnostní)	fyzická možnost schopnost nevyhnutelnost

V rámci ne-epistemické modality byly později popsány dva druhy modality – dynamická a deontická. O dynamické se někdy mluví i jako o modalitě instrumentální, modalitě příčinné nebo okolnostní modalitě. V některých pramenech zdědila i název „juurimerkitys, root modality“, který dříve odkazoval na všechny druhy ne-epistemické modality. (Kangasniemi, 1991: 8)

Publikace *Nykysuomen lauseoppia* (Hakulinen, Karlsson, 2004) uvádí mírně odlišné dělení modality a zavádí termín logická modalita. Modalitu dělí opět do tří kategorií, z nichž první je modalita logická, která obsahuje logické operátory *on mahdollista* „je možné“ a *on välttämätöntä* „je nezbytné“. Tyto logické operátory se ale jako takové nevyskytují v přirozeném jazyce, i když je můžeme přeložit například jako *voi* „může se“ a *täytyy* „musí se“. Všechny tři modální kategorie obsahují dva stupně modality: možné a nezbytné. Tyto typy jsou zde pojmenovány jako modální stupnice, aby bylo možné je oddělit od širšího pojetí modality, v němž jsou zahrnuty i větné typy. (Hakulinen, Karlsson, 2004: 262)

Hakulinen a Karlsson (1988: 264) též uvádějí další možnost dělení modality, v čemž se shodují s *VISK* i Kangasniemim. Modalitu rozdělují na tři významy:

- a) epistemický (*Elma-täti saattaa puhua puhelimessa tunnin*. „Tetička Elma bude možná telefonovat hodinu.“),
- b) deontický (*Elma-täti saa puhua puhelimessa tunnin*. „Tetička Elma smí telefonovat hodinu.“) a
- c) modality vyjadřující schopnost („juurimerkitys“) (*Elma-täti jaksaa puhua puhelimessa tunnin*. „Tetička Elma dokáže telefonovat hodinu.“).

1. 1. 2 Prostředky vyjadřování modality ve finštině

Modalita může být vyjádřena mnoha prostředky, mezi něž patří mimo jiné morfologický způsob a čas i větné typy. Finština operuje se čtyřmi mluvnickými způsoby: indikativem, potenciálem, kondicionálem a imperativem. Morfologický způsob je v mnoha směrech propojen s kategorií času, v níž finština rozlišuje mezi přítomným, imperfektem, perfektem a plusquamperfektem. Budoucí události bývají ve finštině často vyjadřovány pomocí přítomného času, opisnými formami

nebo modálním slovesem *tulla*. Dále finské gramatiky rozlišují mezi pěti druhy vět: větou oznamovací, tázací, rozkazovací, práci a zvolací.

Na rozdíl od morfologických způsobů, časů a syntaktických větných typů, dynamická, deontická a epistemická modalita jsou fenomény, které patří primárně do sémantických vrstev jazyka a nelze je striktně vymezit formálními prostředky. (Kangasniemi, 1991: 9-11)

Mnoho jazyků, včetně finštiny, se vyznačuje speciální skupinou modálních sloves, která jsou gramatikalizovanými prostředky vyjadřování modality. Existuje však i mnoho dalších způsobů, jak vyjádřit modální významy, mj. modální jména, adjektiva a adverbia. Patří sem i intonace a další prozodické rysy, mimika a kinezika. (Kangasniemi, 1991: 6)

1. 2 Modální slovesa ve finštině

Kategorii modálních sloves ve finštině nelze definovat výlučně podle formálních kritérií, jako je tomu například v angličtině. Některé finské gramatiky (Penttilä 1963: § 443, Siro 1964: 89-91) se o toto snaží, jsou však nuceny k modálním slovesům přiřadit i slovesa jako *alkaa* ‚začít‘ a *päättää* ‚rozhodnout‘. Kangasniemi (1992: 291) proto uvádí nutnost definovat modální sloveso ze sémantického hlediska, tedy jako slovesa, která značí možnost či nevyhnutelnost v dynamické, deontické nebo epistemické sféře modality.

Ve finštině není žádná přesně vymezená skupina modálních sloves. Například Kangasniemi vypočítává 14 jasných modálních sloves ve finštině: *voida*, *saada*, *saattaa*, *sopia*, *taita*, *mahtaa*, *pystyä*, *kyetä*, *päästä*, *pitää*, *täytyä*, *tulla*, *joutua* a *tarvita*. Modální charakter některých z výše zmíněných sloves může být určitými argumenty zpochybňován, ale jinými potvrzen (Kangasniemi 1991: 291).

Naproti tomu Aili Flint (1980: 3 a 10) představuje větší škálu celkem 45 modálních sloves, která se dále liší užitím i významem v různých nářečích, což poukazuje na fakt, že ani někteří finští jazykovědci specializující se na kategorii modality se v otázce vymezení modálních sloves neshodují. *VISK* ve své kategorizaci uvádí jak slovesa zmíněná u Flint (1980), tak i u Kangasniemiho (1992) (*VISK* § 1563).

Mnohá modální slovesa mají kromě modálního významu ještě další, lexikální význam (*VISK* § 1562). Ten často bývá snadno rozlišitelný, ale zdaleka ne ve všech případech. Například ve větách se slovesem *saada* ‚smět, dostat‘ je rozdíl mezi modálním a nemodálním významem slovesa *saada* jasný:

(10) *Saan valvoa myöhään* ‚Smím být vzhůru dlouho‘ a

(11) *Sain häneltä ihanan lahjan* ‚Dostal(a) jsem od něj/ní krásný dárek‘.

U některých jiných sloves, např. u slovesa *joutua* je však rozlišení těžší. Někdy sloveso vyjadřuje nevyhnutelnost, jako ve větě (12), ale někdy i místně-časovou událost (13):

(12) *Monissa perheissä lapsi joutuu todistamaan vanhempiansa riitoja* ‚V mnohých rodinách je dítě okolnostmi nuceno přihlížet hádkám rodičů‘,

(13) *Paperi joutui vahingossa väärään kansioon* ‚Papír se omylem dostal do nesprávné složky‘.

Modální slovesa jsou nejčastějšími prostředky, jimiž v jazyce vyjadřujeme modalitu. Pomocí modálních sloves lze vyjadřovat dynamickou, deontickou i epistemickou modalitu. Existuje více možných dělení modálních sloves. Pokud bereme v úvahu možnost a nevyhnutelnost, nejdůležitějšími z nich jsou slovesa vyjmenovaná v následující definici modálních sloves z *VISK*:

Modální slovesa vyjadřují možnost (např. slovesa *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa*) a nevyhnutelnost (např. slovesa *täytyä*, *pitää*, *tarvita* a *joutua*). K vlastnostem modálních sloves patří mj., že se k sobě vážou infinitiv, např. *Me voimme lähteä* ‚Můžeme odejít‘, *Hän joutui lähtemään* ‚Byl nucen odejít‘.³ (*VISK* § 1562)

Modální slovesa se od sebe liší sémantikou. Zatímco modální slovesa vyjadřující možnost *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa* jsou vykládány pouze epistemicky, slovesa *sopii*, *pitää*, *ei tarvitse*, *tulee* a *kuuluu* vyjadřují především deontickou modalitu. (*VISK* § 1562)

³ Modaaliverbit ilmaisevat mahdollisuutta (esim. *voida*, *saattaa*, *taitaa* ja *mahtaa*) ja välttämättömyyttä (esim. *täytyä*, *pitää*, *tarvita* ja *joutua*). Modaaliverbien ominaispiirteisiin kuuluu mm., että niihin liittyy infinitiivi, esim. *Me voimme lähteä*, *Hän joutui lähtemään*.

Přes výše uvedenou důležitost sémantiky v definici finských modálních sloves se i finská modální slovesa vyznačují určitými gramatickými vlastnostmi (VISK § 1564):

1. vyskytují se s infinitivním doplněním
 - a. A-infinitiv (A-infinitiivi) (*voi/saattaa/mahtaa toimia*)
 - b. MA-infinitiv v illativu (MA-infinitiivin illatiivi) (*kykenee/pystyy toimimaan*)
 - c. A-infinitiv nebo MA-infinitiv v illativu (*ehtii/kerkiää toimimaan*)
2. subjektem modálního slovesa může být jmenná fráze označující jednotlivce (*Minä voin auttaa*) nebo vedlejší věta (*Voi olla, että en pääsekään tulemaan*).
3. Sloveso v infinitivu pojící se k modálnímu slovesu není zpravidla samo modálního charakteru, ale může být (*pitää voida, saattaa joutua, taitaa täytyä lähteä*).
4. V případech modálních sloves vyjadřující dynamickou modalitu, možnost, nebo schopnost se sloveso *voida* a slovesa jemu sémanticky příbuzná může vyskytovat v referativních konstrukcích (např. *Tiedän voivani kehittyä vielä paljon*).

VISK (§ 1562), stejně jako Kangasniemi (1992), dělí finská modální slovesa podle typu modality na slovesa vyjadřující možnost a slovesa vyjadřující nutnost či nevyhnutelnost.

Nejběžnějším slovesem z kategorie možnosti je sloveso *voida* ‚moci, být schopen, být s to‘⁴, se kterým se můžeme setkat v epistemickém, dynamickém i deontickém významu. Dále sem patří specializovaná slovesa podobná významu slovesa *voida* – *uskaltaa* ‚odvažovat se, odvážit se, troufnout si‘, *jaksaa* ‚moci, být schopen‘, *viitsiä* ‚(ne)dat si práci, (ne)chtít‘, *pystyä* ‚dovést, být schopen‘, *kyetä* ‚moci, být schopen‘, *saada* ‚moci, smět‘ a pouze epistemická slovesa *saattaa* ‚být s to, být schopen‘, *taida* ‚umět, dovést, asi‘ a *mahtaa* ‚moci‘. (VISK § 1571-2)

⁴ Překlady modálních sloves podle slovníku Suomi-Tšekki-Suomi taskusanakirja (Lindroos-Čermáková, 1984)

Za modální slovesa spadající do kategorie nutnosti/nevyhnutelnosti *VISK* považuje slovesa *täytyä*, ‚muset‘, *pitää* ‚muset‘, dále ostatní slovesa vyjadřující povinnost *kuulua tekemään* a *tulla tekemään* ‚mít povinnost udělat‘ či nevyhnutelnost *olla pakko* ‚muset‘, *joutua tekemään* ‚být nucen udělat‘ (*VISK* § 1577).

1. 2. 1 Epistemická slovesa *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa*

Tato práce se věnuje právě vybraným epistemickým modálním slovesům, konkrétně slovesům *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa*. Bližší popis zkoumaných sloves z hlediska jejich modálního významu a užití, respektive výskytu v různých druzích vět, poskytuje kapitola 2.1.

Podle *VISK* (§ 1571) mluvčí při použití modálního slovesa, které vykládáme jako epistemické, vyjadřuje pravděpodobnost situace. Jeho význam lze poté opsat jako ‚je možné, že‘.

1. 2. 1. 1 Slovesa *voida* a *saattaa*

Slovesa *voida* a *saattaa* v epistemickém významu lze typicky parafrázovat jako ‚je možné, že‘. Epistemický charakter slovesa *voida* je podle *VISK* natolik volný, že se může překrývat s dynamickou modalitou, jako např. ve větě č. (14):

- (14) *Jos sattumalta tavataan, niin voin näyttää aika laihalta ja pitemmän näköiseltä kuin vuosi sitten.* ~ Jestli se náhodou setkáme, je možné, že budu vypadat docela hubeně a vytáhleji než před rokem (*VISK* § 1571).

Sloveso *voida* se také často vyskytuje v deontickém typu modality ve významu ‚moci, smět‘, jako např. ve větě č. (15):

- (15) *En voinut tulla.* ~ Nemohl jsem přijít. (*VISK* § 1569).

Sloveso *saattaa* je na rozdíl od slovesa *voida* především epistemické, např. ve větě: *Kapteeni Andersson saattoi määrätä laivan tekemään nopean U-kaännöksen paluusuuntaan noin kello 1.15 aikoihin.* ~ Je možné, že kapitán Andersson okolo čtvrt na dvě nařídil, aby se loď rychle otočila do opačného

směru. V imperfektu ve spojení se zápořem se *saattaa* může vyskytnout i v dynamickém významu (VISK § 1571):

- (16) *Vielä syyskuussa kauppa kävi niin kuumana, että asuntoja saatettiin ostaa jopa näkemättä* ~ Ještě v září byly trhy nastartované tak, že se byty mohly kupovat i bez prohlídky).

Pokud se *saattaa* vyskytuje ve tvaru *saattaa olla + että*, jeho význam je vždy epistemický (VISK § tamtéž):

- (17) *Saattaa olla, että siihen tarvitaan veistä.* ~ Je možné/Možná, že na to budeme potřebovat nůž.)

1. 2. 1. 2 Slovesa *taitaa* a *mahtaa*

Jak sloveso *taitaa*, tak sloveso *mahtaa* mají podle VISK (§ 1572) specializovaný význam a částečně jiné užití. Zatímco *mahtaa* se typicky vyskytuje v tázacích větách, *taitaa* bychom našli nejvíce ve větách oznamovacích.

Tázací věty s *mahtaa* jsou většinou rétorické nebo spekulativní otázky, které implikují tazatelovu znalost správné odpovědi:

- (18) *Mahtaakohan kokkien koulutuksessa olla yhtenä oppiaineena ovien paiskominen?* ~ Jestlipak je praskání dveřmi jedním z předmětů na kuchařské škole?

Mahtaa se ve větě často pojí s afektem (19) a společně se slovesem *sattua* se používá ve zdvořilých zjišťovacích otázkách (20):

- (19) *(Väreiden koti Helsingissä mahtaa olla melkoinen puutarha, kun Virpi sanoo että he tuskin sekaan mahtuvat.* ~ U Väreových to bude pomalu jako na zahradě, když Virpi říká, že se tam sami stěží vejdou.)

- (20) *Mahtaako ~ sattuuko Irmeli olemaan kotona?* ~ Co myslíte, / Jestlipak bude Irmeli doma.)

Věty se slovesem *taitaa* mají charakter určitého shrnutí, závěru či vyvození (*päätelmä*). Ve větě je důvod tohoto závěru často uveden:

- (21) *Äänestä päätellen auto ajaa kovaa, joten sillä täytyy olla kiire. Joku taitaa olla myöhästymässä töistä, ——. ~ Soudě podle zvuku auto jede rychle, takže musí mít naspěch. Někdo asi jede pozdě do práce.*

Dynamické sloveso převážně v první osobě singuláru (někdy i plurálu) je užito performativně, mluvčí tedy informuje o svém záměru:

- (22) *Minä taidan vähän lukea lehteä keittiössä. Saatte rauhassa jutella - -. ~ Asi si budu chvíli číst noviny v kuchyni. Můžete si v klidu povídat.*
(VISK § 1572)

1. 3 Modalita v české lingvistice

Podobně jako *VISK* o sémantice v souvislosti s modalitou hovoří také Jarmila Panevová (Panevová a kol. 1971), která modalitu shrnuje jako sféru lexikálně gramatickou, do níž bývá v širokém smyslu zahrnováno vše, co nějakým způsobem souvisí s jistým sémantickým okruhem, totiž významy postihujícími vztah děje k situaci nebo vztah mluvčího k ději. Kategorie slovesné modality, kterou v češtině formálně vyjadřuje okruh modálních sloves, tvoří pouze úsek této rozsáhlé modální oblasti. (Panevová a kol, 1971: 97)

1. 3. 1 Druhy modality v češtině

Ani české lingvistické kruhy se na dělení modality neshodují. Jarmila Panevová se přiklání k Šmilauerovu a Dokulilovu pojetí (Panevová a kol. 1971: 98) a dalšímu dělení modality nadřazuje rozlišení na tzv. modalitu subjektivní (větnou) a tzv. modalitu objektivní (slovesnou).

1. **objektivní modalita** (větná)
2. **subjektivní modalita** (slovesná)
 - a. vztah daný dispozicí původce děje (~ dispoziční, deontická modalita)
(přisouzení děje; nutnost, možnost, vůle)
 - b. vztah daný stupněm reality (~ jistotní, epistemická modalita)
(reálnost; potenciálnost, ireálnost; různá pravděpodobnostní míra – modální částice)
 - c. vztah daný platností děje (klad, zápor)

Pod modalitou subjektivní rozumějme vztah výpovědního děje ke skutečnosti (realizovatelnost), daný v příslušném sdělení *záměrem* mluvčího. Pod modalitou subjektivní pak vztah výpovědního děje ke skutečnosti (realizovatelnost), tak jak se promítá ve *sdělení* mluvčího. V kategorii subjektivní, tedy slovesné, modality nacházíme známou modalitu epistemickou a deontickou.

Panevová (1971: 99) nicméně podotýká, že celkový modální význam věty je často určován složitými kombinacemi modálních prostředků. Např. ve výrazu

asi by nemohl se kombinují významy možnosti, potenciálnosti, menší pravděpodobnostní míry a záporu.

Podle autorů *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002) čeští lingvisté podstatu modalitu spatřují ve vztazích mezi složkami komunikačního procesu – tj. především mezi mluvčím, výpovědí a objektivní skutečností. Slovník dále uvádí, že navzdory nejednotné klasifikaci a především terminologii se v zásadě všichni, kdo se modalitou zabývají, shodují na jejím základním členění na tři typy, modalitu:

1. **postojovou** (záměrovou, vztahovou)
 - je vyjádřením komunikačního záměru mluvčího (*Mluvnice češtiny 2*, 1986: 169n)
2. **jistotní** (epistemickou, pravděpodobnostní)
 - mluvčí sděluje propoziční obsah výpovědi s různou mírou přesvědčení o jeho platnosti (*Mluvnice češtiny 2*, 1986: 170)
3. **voluntativní** (volitivní, dispoziční, deontickou)
 - vyjadřuje nutnost, možnost či záměr (úmysl) (*Mluvnice češtiny 3*, 1986: 278).

Encyklopedický slovník češtiny v tomto dělení přejímá poznatky z akademické *Mluvnice češtiny* (kolektiv autorů, Academia, Praha 1986). (Dřízalová, 2010: 8)

Kolektiv autorů *mluvnice Čeština – řeč a jazyk* (Čechová a kol., 2011: 276-277) udává tři podkategorie modalitu, modalitu jistotní, voluntativní a nově modalitu evaluativní neboli hodnotící, která se částečně kryje s modalitou postojovou a vyjadřuje eticky (*je správně, že...*) nebo emociálně (*mrzí mě, že...*) hodnotící postoj mluvčího.

1. 3. 2 Prostředky vyjadřování modalitu v češtině

František Čermák a Aleš Klégr (Čermák, Klégr, 2004) na modalitu nahlízejí jako na komplexní kategorii, která zasahuje do více než jedné disciplíny včetně morfologie, lexika, syntaxe a pragmatiky. Kromě modálních sloves a adverbíí, která popisují gramatiky, bývá modalita nejčastěji vyjadřována

slovesným způsobem (včetně kondicionálu v češtině) a částicemi. (Čermák, Klégr, 2004: 83)

Mluvnice češtiny 3 (1986: 280) se podrobně věnuje popisu ukazatelů modálních kategorií, které nazývá modálními specifikátory, z pohledu syntaktického i sémantického. Dle jejich syntaktického chování řadí modální specifikátory do dvou hlavních skupin, modální specifikátory pojící se s infinitivem základového predikátu (např. *muset, moci, mít, chtít, hodlat; lze, dá se, jde; umět, dovést, vydržet* aj.) a modální specifikátory pojící se se začleněnou propozicí vyjádřenou vedlejší větou nebo její infinitivní kondenzací (např. *je povinen, je nutno / nutné, třeba, být nucen, být s to, být někomu dovoleno / umožněno* aj.).

Mluvnice češtiny 3 (1986: 276-305) dále rozděluje prostředky vyjadřování modality dle tří kategorií – kategorie nutnosti, možnosti a záměru, v nichž dále nalezneme konkrétní modální specifikátory (viz tabulka 2).

Tabulka 2 Vyjadřování modálních hodnot

Kategorie modality	Specifikátory	Příklady modálních specifikátorů
Kategorie nutnosti	<i>Nezbytnost</i>	muset; být nucen; mít jen jednu možnost; nemít jinou možnost než; nemít možnost / umožněno; záporné sloveso nemoci; zbývá mi jen; nezbývá mi, než; je nutno, třeba, nezbytné; není možno / možné; nelze; potřebovat si nutně / nezbytně / naléhavě
	<i>Očekávanost</i>	Modální mít; být + trpné participium (být někomu uloženo); být povinen, mít povinnost
	<i>Záhodnost</i>	být žádoucí / záhodné / vhodné / radno / třeba; (ne)sluší se, (ne)náleželo by, modální mít (<i>Petr se má omluvit</i>), muset, nesmět (<i>Nesmí se to brát tak tragicky. Takových řečí si musí člověk nevšímat.</i>)
Kategorie možnosti	<i>Prostá možnost</i>	Moci, nemuset, dát se; být + adjektivum; být umožněno; je možno; jde (šlo); lze
	<i>Dovolení</i>	Smět, moc; je / mít dovoleno; být kompetentní; dovolit si, odvážit se
	<i>Schopnost</i>	umět, dovést, dokázat, být schopen, být s to, být v stavu, mít schopnost, mít dar, moci; podařit se, dařit se, povést se, vydržet
Kategorie záměru	<i>Úmysl</i>	chtít, hodlat, mínit, mít v úmyslu (v plánu), zamýšlet, chytat se, být rozhodnut; být ochoten, připraven, svolný; mít chuť, náladu, nutkání.

U kategorie nutnosti to jsou specifikátory (a) nezbytnosti, např. *muset (být nucen, mít jen jedinou možnost, a to; nemít jinou možnost než, nemít možnost / umožněno)* a záporné *nemoci; nezbývá mi, než, potřebovat*, (b) specifikátory očekávanosti – typicky modální sloveso *mít* ve významu očekávanosti (*Děti mají*

ctít rodiče.), *být povinen*, *mít povinnost* a (c) záhodnosti, např. *je / bylo by záhodné*, *sluší se / slušelo by se*, *bylo by vhodné*; *muset* a *nesmět*.

Pro kategorii možnosti autoři vymezují prostou možnost (informace o příznivých podmínkách k (ne)realizaci nějakého děje), dovolení (informace o zrušení překážek k (ne)realizaci nějakého děje) a schopnost (informace o tom, že konatel má předpoklady k (ne)realizaci nějaké činnosti). Specifikátory pro prostou možnost jsou *moci* a záporné *nemuset* (*Petr může studovat matematiku v Moskvě. Žena nemusela vařit.*). Reflexivní podobě slovesa *moci* dále odpovídá modální specifikátor *dá se* (*Žáci mohou rovnici řešit dvěma způsoby → Ta rovnice se může / dá řešit dvěma způsoby.*).

K témuž je možné použít i konstrukci s *být* či *jde / šlo* (*Rovnice je řešitelná dvěma způsoby. Tu rovnici jde (šlo) / Ta rovnice jde (šla) řešit dvěma způsoby*). Dalšími způsoby jsou např. struktury *jde / šlo*; *být a mít umožněno*; *být možno* či *lze*. K vyjádření modální dispozice dovolení lze užít modálního slovesa *smět / moci*, konstrukcí *je dovoleno*, *mít dovoleno*; *být kompetentní* či slovesa *dovolit si*, *odvázat se*. Typickými prostředky vyjadřování modální dispozice (ne)schopnosti jsou modální specifikátory *umět*, *dovést*, *dokázat*, *být schopen*, *být s to*, *být v stavu*, *mít schopnost*, *mít dar*, *moci* a jejich záporné protějšky, případně slovesa *podařit se*, *dařit se*, *pověst se* nebo *vydržet*.

Modální kategorií záměru rozumějme informaci o výsledku rozhodnutí konatele (ne)realizovat děj, mluvíme tedy o úmyslu konatele. Typickými modálními specifikátory pro hodnoty úmyslu jsou výrazy *chtít*, *hodlat*, *mínit*, *mít v úmyslu* (*v plánu*), *zamýšlet*, *chystat se*, *být rozhodnut*, *dále být ochoten*, *připraven*, *svolný* a nakonec *mít chuť*, *náladu*, *nutkání*.

Zatímco *Mluvnice češtiny* (1986) se při popisu vyjadřování modálních hodnot řídí spíše modálním významem, Čechová a kol. (2011) kategorizuje konkrétní prostředky vyjadřování modalit z formálního hlediska v rámci jejich jednotlivých typů. Základním prostředkem vyjadřování epistemické (jistotní) modalit v češtině jsou podle ní právě modální částice, pomocí nichž můžeme vyjadřovat jistotu (*jistě*, *určitě*, *nepochybně*), ujišťování (*opravdu*, *fakt*), nebo cizost tvrzení (*prý*, *má být pěkně*) a nejistotu (*asi*, *snad*, *patrně*, *možná*). Povahy modálních částic nabývají i některá slovesa (*myslím*, *tuším*). Jistotní modalitu lze dále vyjádřit větou složenou (*Možná, že přijede. Je vyloučeno, aby na to zapomněl.*), kde na místě hlavní věty najdeme modální výraz a ve vedlejší větě

potom obsahové jádro sdělení. Epistemická modalita může být dále vyjádřena pomocí modálních sloves (*To musel někdo odnést.*), užitím tvarů složeného futura (*Já to nevím, to bude vědět Karel*) nebo osamostatněné závislé věty (*Že on si ten kabát nevzal!*), v níž došlo k přehodnocení spojek v částice, a nakonec otázky vyjadřující nejistotu (*Co teď dělat?*).

Voluntativní modalita se vyjadřuje zpravidla modálními slovesy (*muset, mít, moci, smět, mít, chtít*) v osobních tvarech spojenými s infinitivem významového slovesa (*Máš jít na děkanát.*), ale také konstrukcí se sponou, modálním predikativem nebo adjektivem a infinitivem (*Je nutné (nutno) vypracovat program.*) nebo konstrukcí s reflexivním tvarem modálního slovesa (*Zde se může kouřit.*).

Prostředky k vyjadřování evaluativní modality jsou výrazy jako *je správné, že* nebo *těší mě, že* či modální částice (*naštěstí, bohudík, bohužel*). (Čechová a kol., 2011: 274-277)

1. 4 Modální slovesa v češtině

České mluvnické se popisu jednotlivých modálních sloves nevěnují tolik jako ty finské, k nalezení jsou spíše zmínky v různých publikacích (Grepl a kol., 1995, Havránek a Jedlička, 1981). Asi nejucelenější klasifikaci modálních sloves nalezneme v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002).

Příruční mluvnické češtiny (Grepl a kol., 1995: 310) dělí slovesa na plnovýznamová, jichž je většina, a pomocná, pod něž spadají i slovesa modální. Modální slovesa popisuje jako pomocná slovesa, která doplňují významy plnovýznamových sloves o prvek modality (např. *Chci spát; Smím si vzít; Mám vyřídit; Musím jít; Umí zpívat*). Modálním slovesům podobná jsou také pomocná slovesa doplňující významy plnovýznamových sloves o prvek fázovosti (např. *Začínám studovat; Nepřestává kouřit*), přičemž modální a fázové významy lze kombinovat (např. *Musíte přestat krást*).

Havránek a Jedlička (1981: 221) mluví o způsobových neboli modálních slovesech, která vyjadřují osobní poměr podmětu k ději vyjádřenému plnovýznamovým slovesem v infinitivu.

Encyklopedický slovník češtiny (2002: 413) uvádí pětici modálních (způsobových) sloves, která jsou nejčastěji k nalezení ve školských mluvnicích:

mít, moci, muset, smět a chtít. Svůj pomocný charakter modální slovesa reflektují v tom, že spojení „modální sloveso + infinitivní skupina se slovesem plnovýznamovým (moci odejít) / slovesem sponovým (moci být impertinentní / učitelem)“ hodnotí jako jeden větný člen.

Obdobně jako ve finštině, i v češtině se modální slovesa vyznačují určitými morfosyntaktickými vlastnostmi (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002: 413-414):

1. pojí se pouze s infinitivem, nikoli s vedlejší větou
2. nelze je rozvíjet nominálními skupinami, resp. frázemi (číst *knihu*)
3. netvoří imperativ
4. imunita vůči pasivizaci (*Petr musel zaplatit pokutu – Pokuta musela být zaplacená Petrem* x *Petr odmítl zaplatit pokutu – *Pokuta odmítla být zaplacená Petrem*, nýbrž *Petrem bylo odmítnuto zaplatit pokutu*)
5. nemají vidový protějšek
6. netvoří substantivum verbale (verbální substantiva, např. *sezení*)
7. je možné samostatně rozvíjet modální sloveso a infinitiv plnovýznamového slovesa ([*Sám chtěl*] *zůstat* x *Chtěl* [*zůstat sám*])
8. modální sloveso lze samostatně negovat (*Mohu nepracovat – Nemohu pracovat*)
9. modální sloveso je spojitelné s infinitivní skupinou modálních sloves (*Musíš chtít zvítězit*)

Na základě těchto vlastností rozlišují autoři *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002: 414) vlastní (těž prvotní či základní) modální slovesa (*muset, mít, moci, smět, hodlat*), která splňují maximum zmíněných kritérií, a modální slovesa v širším smyslu, která mají některé vlastnosti, které vlastní modální slovesa postrádají (*chtít, umět, dovolit si* aj.), např. tvoří dějové substantivum (*chtění*) a trpné participium (*chtěný*).

Zatímco vlastní modální slovesa ve svém základním významu vyjadřují vždy jen informaci o nutnosti, možnosti realizace děje/stavu, vůli konatele k provedení děje/stavu vyjádřeného plnovýznamovým slovesem, modální slovesa z druhé skupiny mohou kromě modálního významu vyjadřovat i významy ekvivalentní s těmi vyjadřovanými plnovýznamovými slovesy.

1. 4. 1 Modální slovesa v epistemických funkcích

Grepl a kol. (1995: 625) rozlišují dva stupně jistoty, které epistemická modální slovesa mohou vyjadřovat, vysoký a střední.

Vysoký stupeň jistoty může mluvčí signalizovat pomocí slovesa *muset* (např. ve větách: *Petr musí být nemocen. Petr se tentokrát musel zmýlit. On o tom musel nevědět. On se musel zbláznit!*). Střední stupeň jistoty mohou mluvčí signalizovat slovesem *moci* (např. *On mohl být indisponovaný. On mohl v té době ještě nespát. On ten dopis mohl také nenapsat. Může být nemocen.*).

Tatáž modální slovesa (*moci, muset*), ale také *smět, mít* a *chtít*, jsou také primárními prostředky vyjadřování skutečnostní modalitty, která může být fakultativně modifikována voluntativní (dispoziční) modalitou a vyjadřovat stupeň realizovatelnosti (nutnost, možnost, dovolení).

1. 5 Modalita v této práci

České a finské pojetí modalitty se v kategorizaci modalitty zcela neshodují. V kategorii modalitty epistemické (jistotní) a deontické (dispoziční) se obě pojetí částečně překrývají, ale zatímco ve Finsku převládá dělení na modalitu dynamickou, deontickou (dispoziční) a epistemickou (jistotní), v české lingvistice se o modalitě dynamické, jejíž významy zde spadají pod modalitu epistemickou (ne/možnost) a deontickou (ne/nutnost), nemluví. České mluvnické k těmto dvěma kategoriím (epistemická a deontická modalita) uvádějí ještě další druhy modalitty, některé vydělují modalitu postojovou, jiné modalitu evaluativní.

Přestože kategorie epistemické a deontické modalitty existují v obou pojetích, finském i českém, zdaleka nejsou identické. Zatímco ve finštině pod epistemickou modalitu spadá ne/uskutečnitelnost a ne/pravděpodobnost děje, ne/jistota a nemožnost, česká jistotní (pravděpodobnostní, epistemická modalita) zahrnuje sémantické hodnoty přesvědčení o platnosti děje, reálnost a potenciálnost, které odpovídají ne/uskutečnitelnosti, ne/pravděpodobnosti děje a ne/jistotě, význam ne/možnost v české pojetí spadá pod modalitu voluntativní (dispoziční, deontickou).

Tato diplomová práce se při popisu finských modálních sloves bude řídit finským dělením modalitty na modalitu epistemickou, deontickou a dynamickou dle VISK, modalitu českých překladových ekvivalentů bude v případě potřeby

popisovat dle českého dělení modality (modalita jistotní a voluntativní) a pro popis českých překladů finských příkladových vět v analytické části bude používat třídění vyjadřovacích prostředků modality dle Čechové a kol. (viz kapitola 1. 3. 2).

2 Specifika překladového jazyka

V lingvistických kruzích nalezneme časté diskuze o tom, zda se překladový jazyk systémově liší od jazyka nepřekladového, a pokud ano, v čem tyto odlišnosti spočívají. Následující podkapitoly krátce nastiňují problematiku překladového jazyka a s ní spojená možná omezení překladových korpusových studií a stručně popisují specifika překladové češtiny podle dizertační práce Lucie Chlumské (2015).

2.1 Překladové univerzálie a překladové zákony

Podle Anny Mauranen (2004: 65) byl pro výzkum v translatologii určitým průlomem článek Mony Baker o překladových univerzáliích (Baker, 1993), který rozmýšlel jak kontroverzi ohledně jejich existence či neexistence, tak četné výzkumné aktivity právě v oblasti translatologie. Baker definuje překladové univerzálie jako

univerzální rysy překladu, tzn. rysy, které se typicky vyskytují spíše v překladových textech než v textech originálních a které nejsou výsledkem interference ze specifických jazykových systémů.⁵ (Baker 1993: 243)

Definice Mony Baker vylučuje interferenci v překladovém jazyce jako vzájemně neslučitelnou s univerzalitou. Naproti tomu Gideon Toury (1995: 268), který se ve své studii snaží vytvořit obecnou teorii překladu, popisuje mechanismus interference jako jeden ze dvou základních překladových zákonů (*law of interference* ‚zákon interference‘ a *law of growing standardization* ‚zákon rostoucí standardizace‘) (Chlumská, 2015: 23). Podle Touryho zákonů překladatel do cílového textu přenáší lexikální a syntaktické prvky z textu zdrojového (zákon interference) a často pozměňuje či zcela ignoruje textové vztahy originálu ve prospěch obvyklejších a stereotypnějších prostředků cílového jazyka (zákon rostoucí standardizace) (Toury, 1995: 274-279).

⁵ Universal features of translation, that is features which typically occur in translated texts rather than original utterances and which are not the result of interference from specific linguistic systems.

Jak podotýká Chlumská ve své disertaci o překladové češtině, jakkoli je představa univerzálních rysů překladu bez ohledu na zdrojový a cílový jazyk lákavá, pojem překladových univerzálií zůstává mnohými zpochybňován. Na univerzálie lze nahlížet jako na náčrt rysů, s kterými je možné se v překladech různého typu setkat, jejich univerzalita napříč jazyky i žánry však zůstává neprokázaná. V současnosti se má za to, že v naprosté většině případů jde o jevy závislé na žánru či zdrojovém jazyku, nejedná se však o univerzální, ryze překladové rysy. (Chlumská, 2015: 34-35)

Postavení překladu a jeho vztah ke zdrojovým překladům a nepřekladovým textům popisuje také Andrew Chesterman z Helsingin yliopisto (2004). Chlumská (2015: 37) dále pracuje s jeho rozdělením univerzálií na S-univerzálie a T-univerzálie. Ty vycházejí z rozlišení mezi třemi typy textů: za prvé překlady v jazyce A, za druhé, jejich zdrojové texty v jazyce B (originály, tj. původní texty, jež byly podkladem pro překlad) a, za třetí, nepřeklady v jazyce A (originály ve smyslu původně psané, nepřekladová literatura).

S-univerzálie odrážejí vztah mezi překlady a jejich zdrojovými texty (vztah ekvivalence) a týkají se způsobu, jakým překladatelé nakládají se zdrojovým textem (S = *source*), a projevují se např. v simplifikaci překladového textu, explicitaci a následném prodloužení překladového textu, snaze o neopakování týchž výrazů, normalizaci dialektu nebo užívání konvenčnějších kolokací oproti originálu. T-univerzálie naproti tomu můžeme hledat ve srovnání překladových textů s nepřekladovými (vztah podobnosti), jsou tedy výsledkem toho, jak překladatelé nakládají s cílovým jazykem (T = *target*). I u nich Chesterman zmiňuje simplifikaci (ve srovnání s nepřekladovými texty), užití netypických lexikálních clusterů nebo nedostatečné zastoupení jevů typických pro cílový jazyk. (Chlumská, 2015: 37)

Anna Mauraanen (2004) pracuje s výše zmíněnými pojmy a zkoumá rozdíly mezi překladovými a originálními finskými texty ve srovnatelném korpusu překladové finštiny⁶. Většina překladatelských studií v současnosti zkoumá jazyky indoevropské, především angličtinu, zatímco tento finsko-jazyčný korpus je jedinečný, neboť jeho hlavním jazykem je neindoevropská finština a nabízí tedy

⁶ Velikost korpusu je 10 milionů slov (4 mil.: originální finské texty, 6: překladové texty z angličtiny, ruštiny a 10 dalších jazyků včetně estonštiny a maďarštiny)

možnost ověřit platnost či neplatnost jazykových univerzálií v případě, kdy ve výzkumu jsou zahrnuty typologicky odlišné jazyky. Studie (Mauranen, 2004: 77) ukazuje, že originální texty se od sebe liší mnohem více než texty překladové. Výsledky podporují hypotézu společných znaků překladu (např. univerzalitu interference), ale zároveň lze rozeznat vliv originálního jazyka na jazyk překladový.

2. 2 Rysy překladové češtiny

Jak konstatuje Chlumská (2015: 65) v úvodu analytické části své disertace, zkoumá-li badatel rozdíl mezi jazykem překladových a nepřekladových textů, nesmí zapomínat, že předmětem jeho výzkumu zůstává tentýž jazykový systém. Rozdíly tedy nemusí být tak zjevné, neboť mezi možné vlivy nevstupuje různá typologie jazyků ani jazykové specifické jevy. Rozdíl mezi oběma jazyky Chlumská předpokládá spíše v preferenci konkrétních kolokací nebo typu výrazů spíše než ve slovní zásobě jako celku.

Chlumská dále analyzuje překladové texty z hlediska frekvence a distribuce slovních druhů a jejich kombinací a na základě vybraných rysů (založených na T-univerzáliích), které zahrnují simplifikaci, konvergenci⁷ a netypické slovní kombinace vycházející z výzkumu n-gramů, tj. častých sekvencí o délce n-slov. (Chlumská, 2015: 65)

Výsledky (Chlumská 2015: 118) napovídají, že překladová čeština se ve srovnání s nepřekladovou jeví jako nepatrně simplifikovanější. Mezi charakteristické rysy překladové češtiny (Chlumská, 2015: 150) z pohledu simplifikace autorka řadí výskyt kratších vět v překladových textech, častější užití velmi frekventovaných slov a zahrnutí méně autosémantik než obsahuje čeština nepřekladová. Ovšem dané rozdíly ve slovní zásobě jako celku nebo ve srozumitelnosti textu běžný čtenář patrně vůbec nepostřehne. Beletristické překladové texty jsou si na základě zadaných kritérií (135 tamtéž) podobnější než texty nepřekladové, avšak v odborné literatuře na základě téže analýzy ke konvergenci překladových textů nedochází. V analýze n-gramů se ukázaly dílčí

⁷ Tendence překladových textů být si navzájem podobnější a jako skupina homogennější z hlediska určitých lingvistických rysů (Chlumská 2015: 119).

odlišnosti v překladové češtině, a to především v preferenci idiomatických výrazů a přibližných synonym.

Závěrem (Chlumská 2015: 150) autorka konstatuje, že překladová čeština se od nepřekladové skutečně liší, ale zároveň je nutné dodat, že zjištěné rozdíly nejsou nijak výrazné a zásadní.

Cílem této práce není srovnávat originální a překladový jazyk, pouze zkoumat, jakými prostředky byla z finského originálu přeložena modální slovesa. Přesto je důležité si uvědomit, že ač překladový jazyk zůstává tímž jazykem, tak se od jazyka nepřekladového do jisté míry liší.

3 Data a metodologie

Hlavním účelem této práce je zjistit v rámci dostupných korpusových dat, jak se do češtiny překládají vybraná finská epistemická modální slovesa (*voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa*), jedná se tedy především o kontrastivní, překladovou studii.

Následující kapitola pojednává o zdrojích a datech, se kterými tato diplomová práce operuje, uvádí termín *jazykový korpus* a popisuje postup, kterým práce vznikala.

3.1 Zdrojový materiál: korpus

Tato diplomová práce je korpusovou studií. Při její tvorbě jsem pracovala s rozhraním Kontext Ústavu Českého národního korpusu, konkrétně s paralelním finsko-českým a česko-finským překladovým korpusem InterCorp⁸.

Jelikož termín korpus je pro tuto práci pojmem klíčovým, bylo by záhodné uvést, co jím rozumíme. Podle Ústavu českého národního korpusu (ÚČNK) – jazykovým korpusem je:

rozsáhlý soubor autentických textů (psaných nebo mluvených) převedený do elektronické podoby v jednotném formátu tak, aby v něm bylo možné jednoduše vyhledávat jazykové jevy, zejména slova a slovní spojení (kolokace). Od obyčejného textového archívu či databáze jej odlišuje především skutečnost, že bývá pečlivě sestaven za konkrétním, nejčastěji lingvistickým účelem (např. má reprezentovat současný mluvený či psaný jazyk nebo jeho část, např. publicistické texty). (Wiki ČNK⁹)

ÚČNK (Wiki ČNK tamtéž) dále popisuje jedinečnost korpusového výzkumu spočívající v tom, že korpus zobrazuje jazykové jevy v jejich přirozeném kontextu, a umožňuje tak vytvářet jazykový výzkum podložený reálnými daty v takovém rozsahu, jaký byl dříve nemyslitelný.

⁸ <https://kontext.korpus.cz>

⁹ Wiki ČNK: <http://wiki.korpus.cz/doku.php>

Za překladový korpus označujeme takový korpus, který je složen „z originálů a překladů stejných textů, které jsou vzájemně zarovnaný (angl. aligned) na jednotkách různé úrovně“¹⁰ a paralelním korpusem rozumíme

korpus, který obsahuje původní zdrojové texty v jazyce A a jejich překlady v jazyce B, případně ve více jazycích. Paralelní korpus může být jednosměrný (*uni-directional*), tj. může obsahovat pouze překlady z jazyka A do jazyka B, nebo obousměrný (*bi-directional*), tedy překlady z A do B i z B do A. (Chlumská, 2015: 40)

V této práci jsem pracovala s osmou verzí finské části korpusu *InterCorp*¹¹ se zarovnáním na češtinu. Využila jsem pouze texty z tzv. jádra (Core), jimiž jsou bez výjimky texty beletristické. Ústředním bodem zájmu diplomové práce jsou finská epistemická modální slovesa, k nimž jsou v korpusu přiřazeny české překladové ekvivalenty s levým a pravým kontextem, překlady jsou tedy jednosměrné, a to z finštiny do češtiny.

3. 2 Východiska pro analýzu

V analytické části si práce bere si za vzor především formální popis vyjadřovacích prostředků modality Čechové a kol. (2011), dále Čermáka a Klégra (2004) a akademické *Mluvnice češtiny* (1986) (viz kapitola 1.3.2). Analýza tedy pracuje s osmi popsanými kategoriemi prostředků vyjadřování modality a čtyřmi dalšími kategoriemi, v nichž jsou zahrnuty chybné překlady a překlady, ve kterých se překladatelé rozhodli finské modální sloveso vynechat (vynechání modálního specifikátoru), jeho význam vyjádřit jen částečně nebo jej pozměnit (ostatní případy) nebo celou větu vůbec nepřekládat (vynechání celé věty):

1. Modální slovesa¹²

Muset, mít, moci, smět, chtít

2. Složené futurum

Já nevím, to bude vědět Karel.

3. Slovesný způsob (*kondicionál, imperativ*)

¹⁰ Wiki ČNK: <http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:paralelni>

¹¹ Paralelní překladový korpus *InterCorp* má v osmé verzi ve finské části 45 154 000 slov (Wiki ČNK: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze8>).

¹² Kategorie modálních sloves jako takových se ukázala jako nedostatečná a proto práce v překladových ekvivalentech zahrnutých v analýze rozlišuje mezi slovesy modálními a jinými pomocnými slovesy.

4. **Modální adverbia (a adjektiva)**¹³
lze, možno, nutno, potřeba, třeba, lhostejno, vhodno, obtížno, těžko, záhodno, není radno
5. **Modální částice (partikule)**
jistě, určitě, nepochybně, zřejmě;
opravdu, fakt; asi, snad; patrně, možná, nejspíše;
prý, modální sloveso mít (Příští týden má být pěkně. Má pršet.)
 - a. **slovesa s povahou modálních částic**
myslím, tuším
 - b. **víceslovné výrazy s povahou modálních částic**
podle mého názoru, pokud vím, jestli se nemýlím
6. **Konstrukce podobné větě složené**
Možná, že; Myslím, že; Je už jisté, že; Mám dojem, že; Je vyloučeno, aby
7. **Osamostatněné závislé věty**
Že on si ten teplý kabát nevezal. Že by si ten teplý kabát nevezal? Aby tak zaspal!
8. **Otázky vyjadřující nejistotu**
Co teď dělat?
9. **Vynechání modálního specifikátoru**
10. **Ostatní případy**
11. **Chyba v překladu**
12. **Vynechání celé věty**

Pro překladovou analýzu jsem zvolila toto formální, morfo-syntaktické, třídění prostředků vyjádření modality pro jeho přehlednost, která umožní snadnou práci při třídění konkordančních řádků¹⁴. Od formálních kritérií se poté v analýze pokračuje k sémantickému popisu daných překladových ekvivalentů.

3. 3 Postup a metodologie

Výskyty vybraných finských modálních sloves (*saattaa, taitaa, mahtaa* a *voida*) jsem hledala v rozhraní Kontext pomocí dotazu „lemma“ s cílem vyhledat všechny tvary sloves v jejich konjugacích a jejich překladové ekvivalenty pomocí zarovnání na češtinu.

¹³ *Mluvnice češtiny 3* (1986: 291) uvádí jak modální adverbia *nutno, možno* tak adjektiva *nutné, možné* jako epistemické predikátory.

¹⁴ Konkordance představuje všechny doklady (výskyty) hledaného jevu v korpusu spolu s okolním kontextem. V praxi se v rámci konkordance rozlišuje KWIC (tj. key word in context), tedy hledané slovo/jev a jeho pravý a levý kontext. Jeden řádek konkordančního seznamu se označuje jako konkordanční řádek. (<http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:konkordance>)

Z dat, která jsou v korpusu k dispozici, vyplývá, že nejčastějším ze zkoumaných modálních sloves (viz Tabulka 3) je sloveso *voida* (i.p.m. 5548,38, vztaženo na celý korpus), dále sloveso *saattaa* (i.p.m. 585,82), sloveso *taitaa* (200,81) a nejméně frekventovaným z vyhledávaných sloves se ukázalo být sloveso *mahtaa* (25,37). V prvním sloupci tabulky 3 vidíme počet výskytů hledaných sloves v jednojazyčné (finsko-jazyčné) části korpusu, ve druhém sloupci vidíme výskyty těchto sloves v originálních finských textech se zdrojovým jazykem finštinou a se zarovnáním na češtinu, ve třetím potom počet sloves v originálních finských textech tzv. jádra (zdrojový jazyk finština, zarovnání na češtinu).

Tabulka 3 Výsledky hledání v korpusu InterCorp v8, dotaz: lemma

<i>InterCorp</i>	Celý korpus jednojazyčně (finština)	Paralelně finština a čeština	Pouze jádrové texty (Core)
<i>voida</i>	331 150 (i.p.m 5548.38)	5 693 (i.p.m 3235.06)	4 867 (i.p.m 1230.49)
<i>saattaa</i>	34 964 (i.p.m 585,82)	1 154 (i.p.m 655.76)	1 103 (i.p.m. 265,93)
<i>taitaa</i>	11 985 (i.p.m 200, 81)	207 (i.p.m 113.03)	207 (i.p.m 117.8)
<i>mahtaa</i>	1 514 (i.p.m 25.37)	133 (75.58 i.p.m)	132 (i.p.m 33.37)

Z tabulky je vidět, že slovesa *taitaa* a *mahtaa* mají větší frekvenci výskytu v jádrových textech (beletrie) než společně s transkripcemi projevů z Evropského parlamentu, které jsou ve druhém sloupci tabulky obsaženy.

Pro sjednocení zkoumaných dat jsou v analýze zahrnuty pouze texty jádrové, u nichž je vždy znám autor textu i překladu. U sloves *taitaa* a *mahtaa*, které jsou oproti *voida* a *saattaa* méně frekventovaná v diplomové práci pracuji se všemi jejich výskyty v jádrových textech (viz tabulka 4) a u druhé dvojice sloves se vzorkem o velikosti 250.

Tabulka 4 Počet výskytů modálních sloves obsažených v analýze

<i>Sloveso</i>	Všechny výskyty	Vzorek	V analýze
<i>voida</i>		250	241
<i>saattaa</i>		250	207
<i>taitaa</i>	205		193
<i>mahtaa</i>	132		102
Celkem			741

Při manuálním zpracovávání dat se ukázalo několik problematických míst zvoleného postupu a materiálu. Za prvé to byla nevýhoda vyhledávání pomocí dotazu „lemma“, který vygeneroval všechny slovesné tvary včetně deverbálních adjektiv (např. *mahtava*, *taitava*) a odvozených částic (*voi voi*, *voi perkele* atp.), zadruhé lexikální význam některých modálních sloves (typicky *saattaa* jako doprovodit, *taitaa* jako ,ovládat‘ a *voida* ve smyslu ,dařit se dobře/špatně‘).

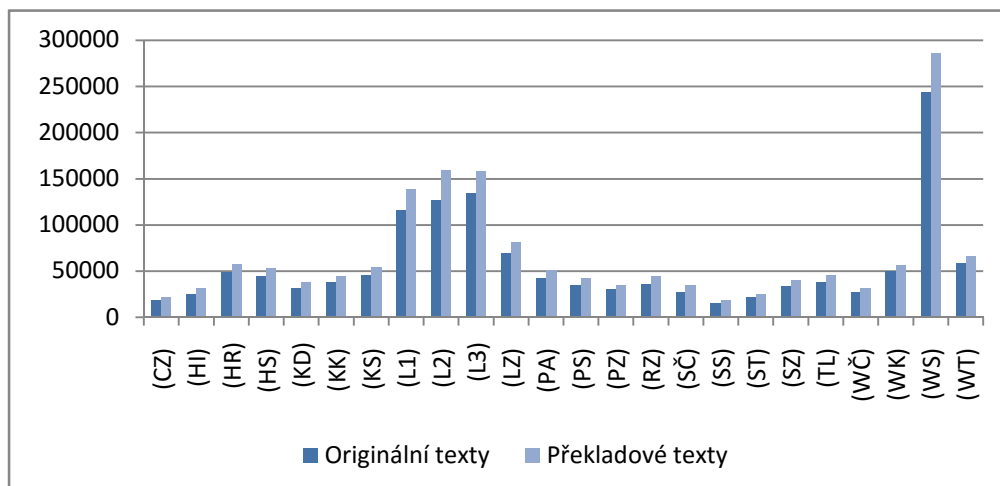
Z tohoto důvodu se počet všech výskytů v tabulce 4, respektive velikost vzorku, liší od počtu sloves zahrnutých v analýze, jež je 241 u slovesa *voida*, 207 u slovesa *saattaa*, 193 u slovesa *taitaa* a 102 u slovesa *mahtaa*, celkem 742.

U slovesa *voida* v analýze pracuji s 241 výskyty sloves z celkového vzorku o 250 slovesech. U 7 z 9 vyřazených výskytů se jednalo o odvozenou částici (*voi*, *voi voi*, *voi raukkaa*, *voi Jeesus*, *voi perkele*, *voi helveti* a *voi kauheeta*) a u dvou případů o lexikální sloveso *voida* jako ,dařit se‘ (*nainen, joka oli voinut pahoin* a *kuinka voitte*). Z celkových 250 výskytů slovesa *saattaa* bylo nutné vyřadit 43, které nebyly modální, měly tedy objekt nebo se vyskytovaly jako neverbální podstatná jména, nejčastěji ve významu ,doprovodit‘ (např. ve větě *Kyse on saattamisen ja tönimisen erosta*). U slovesa *taitaa* je v analýze 193 z původních 205 výskytů, z nichž u 7 se jednalo o adjektivum *taitava* (*talon taitavat miehet*, *taitavat kädet*), jedenkrát o neverbální podstatné jméno (*suomen kielen taitaminen*) a u zbylých 4 výskytů se jednalo o lexikální sloveso *taitaa* ve významu ovládat jazyk (*taitaa suomea*). Výsledky hledání pro sloveso *mahtaa* přinesly 132 výskytů v korpusu, z nichž u 28 případů se jednalo o adjektivum *mahtava* v různých tvarech (*maan mahtavat*, *mahtavampi*, *mahtavammin*) a u dvou zbývajících o sloveso *mahtaa* s lexikálním významem (*käteni joka mahtaa yhtä ja toista*, *nopean kauhun-huokauksen jälkeen kukaan ei mahtanutkaan*).

3. 4 Subkorpus

Pro účely této diplomové práce jsem z korpusu InterCorp v8 (finština) vybrala texty, z nichž jsem vytvořila subkorpus o velikosti 1 623 147 pozic (tokenů). Subkorpus se skládá pouze z jádrových, beletristických originálních textů se zdrojovým jazykem finštinou a obsahuje 24 finsko-jazyčných románů a novel (viz tabulka č. 5). V této studii pracuji se zmíněným subkorpusem finských originálních textů se zarovnáním na češtinu.

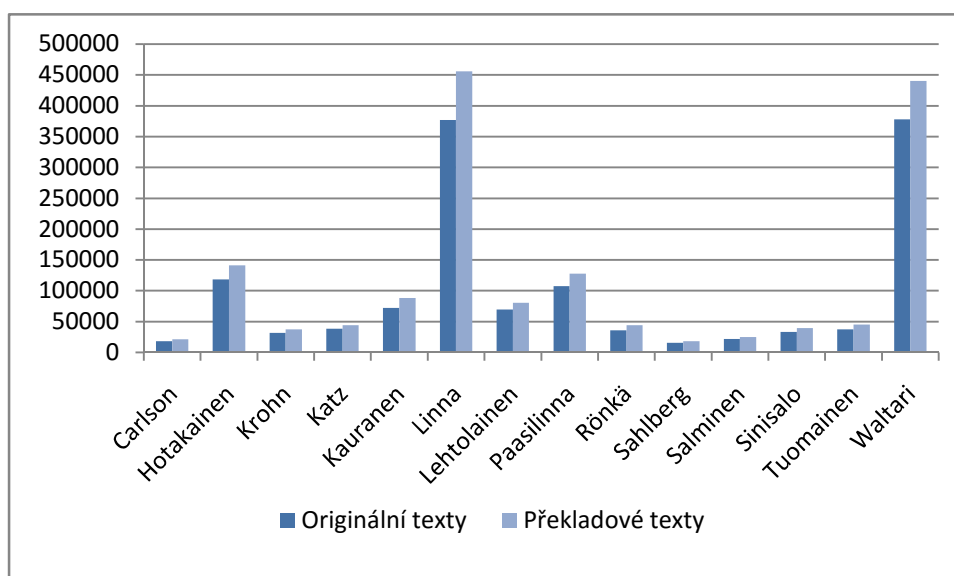
Tabulka 5 Velikost děl obsažených v subkorpusu

Tabulka č. 5 ukazuje velikost děl, kritériem je počet slov v každém díle. Překladové texty jsou na počet vždy delší než ty originální, což je dáno rozdílnou strukturou aglutinační finštiny a flektivní češtiny.

Jak je z tabulky vidět, rozdíly v délce jednotlivých románů a novel jsou značné – nejkratším dílem je *Styk* (SS) o necelých 16 tisících slovech a nejdelším *Egyptan Sinuhet* o téměř 245 tisících slovech. Z tabulky č. 5 dále vyplývá nerovnoměrné rozdělení textů od jednotlivých autorů v subkorpusu. Celkové zastoupení jednotlivých autorů v subkorpusu udává tabulka následující:

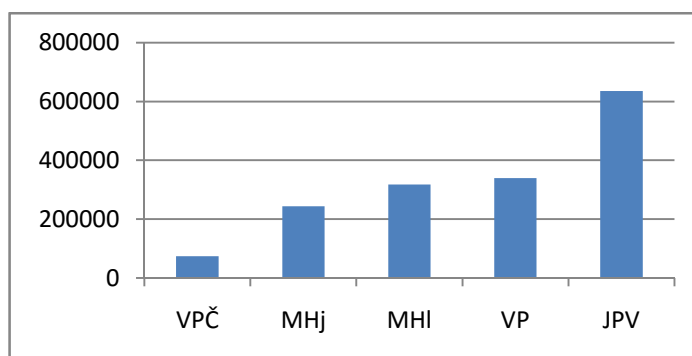
Tabulka 6 Autoři

Autorem, který je v textu zastupený nejvíce je Väinö Linna se svou trilogií *Pod Severkou*, dále je to Mika Waltari celkem se čtyřmi romány, Kari Hotakainen se třemi a Arto Paasilinna též se třemi.

Do češtiny tyto texty přeložilo 5 překladatelů, jak ukazuje tabulka č. 7, která udává celkový počet slov všech překladů daného překladatele:

Tabulka 7 Překladatelé

Překlady JPV tvoří 39 % překladových textů, překlady VP 21 %, MHI 20 %, MHj 15 % a VPČ 5 %. Z tabulky vyplývá nerovnováha mezi velikostí textů jednotlivých překladatelů, obzvláště mezi VPČ a JPV, u něhož bychom již mohli mluvit o vlivu idiolektu. Uvědomuji si, že toto složení není ideální, chceme-li však zkoumat dohledatelné texty a profesionální překlady z finštiny do češtiny, v zadaných parametrech s dostupným materiálem nezbývá, než operovat s beletrií a překlady, které jsou v korpusu k dispozici.

Pokud bychom vynechali Waltariho *Egypt'ana Sinuheta*, vynechali bychom zároveň největší díl překladu MHI, což by vedlo k ještě větší dominanci překladového jazyka JPV a VP. Linnovy romány přeložené JPV představují cca třetinu zkoumaného materiálu a vynechání např. dvou ze tří dílů trilogie by sice pomohlo snížit procento příkladů JPV, ale zároveň by snížilo i počet výskytů zkoumaných sloves, zvláště u slovesa *mahtaa*, které i nyní má pouze 104 výskytů.

V subkorpusu se nacházejí texty různého stáří, od roku 1939 až do roku 2011. Kromě dvou děl (1939, 1944) se jedná o texty poválečné, tato práce je považuje za současný jazyk a analýza v ní obsažená je analýzou synchronní.

4 Překladová analýza sloves *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa*

Následující kapitola popisuje zkoumané příkladové věty obsahující modální slovesa *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa*¹⁵ a jejich překladové ekvivalenty. Analýza je rozdělena do podkapitol podle výše zmíněných sloves a dále podle způsobu překladu (viz kapitola 3.2). Z důvodu omezeného rozsahu této práce nejsou v analýze zahrnuty všechny překladové kategorie u všech zkoumaných sloves, nýbrž jen tři až čtyři nejfrekventovanější. Kategorie jsou kromě hlediska frekvence výskytů ve zkoumaném materiálu vybrány tak, aby v analýze každá byla reprezentována alespoň jednou.

4. 1 Sloveso *voida*

Sloveso *voida* je pro epistemickou modalitu nejméně typickým slovesem ze zvolené čtveřice a jeho modální význam se často překrývá s deontickou a dynamickou modalitou. V doposud největším finsko-česko-finském slovníku (Lindroos-Čermáková, 1984) najdeme pod heslem *voida* český ekvivalent ‚moci‘; ‚být schopen, být s to (*kyetä*)‘. Přeložíme-li sloveso *voida* jako ‚moci‘, můžeme jej chápat buď epistemicky (~ je možné, že) nebo deonticky (~ moci, smět) a překlad ‚být schopen / s to‘ dokonce dynamicky jako popis fyzické možnosti či schopnosti (viz kapitola 1.1.1). Totéž samozřejmě platí i pro zkoumaná data – ne všechny výskyty slovesa *voida* zahrnuté v následující analytické části jsou čistě epistemické a analýza se tento fakt snaží reflektovat. Následující podkapitoly se věnují překladům pomocnými slovesy, slovesným způsobem, modálními adverbii a adjektivy a modálními částicemi.

4. 1. 1 Překlad pomocnými slovesy

Pomocná slovesa představují ve zkoumaném materiálu nejčastější způsob překladu slovesa *voida* do češtiny, který překladatelé zvolili ve 182 zkoumaných případech, jež tvoří 75,5 % celkových výskytů slovesa *voida* (viz tabulka 8).

¹⁵ Pořadí sloves v této diplomové práci se řídí *VISK* § 1571-1572.

Tabulka 8 Překlad slovesa *voida* pomocnými slovesy

<i>Pomocná slovesa</i>	<i>počet výskytů</i>	<i>v %</i>	<i>Překlady</i>
Modální slovesa	178	73,9 %	moci (157), dokázat (6), umět (4), dát se (4), mít (2), nemuset (2), dovést (2)
Pomocná slovesa s modálním charakterem	2	0,8 %	vydržet (1), odolat (1)
Fázová slovesa	2	0,8 %	začít (1), stačit (1)
Celkem	182	75,5 %	

4. 1. 1. 1, 'Moci'

Jak finské *voida*, tak české ‚moci‘ mohou vyjadřovat různé druhy modalit. Ve většině případů se tyto druhy modalit v obou jazycích shodují (epistemická a deontická modalita), ale jsou i případy, kdy se finský originál s českým překladem v modální sémantice rozcházejí. Narážíme i na rozdíly v dělení modalit ve finském a v českém pojetí (viz kapitola 1. 5).

Překlad pomocí modálního slovesa ‚moci‘ se v analyzovaném materiálu objevuje 157 krát, což odpovídá 65,1 % z celkových 241 výskytů slovesa *voida*. Sloveso se zde vyskytuje v kladných větách (101) i záporných (56) větách a polarita originální finské věty zůstává v českém překladu zachována. Ve 28 (kladných i záporných) větách se sloveso *voida*, resp. české ‚moci‘, pojí s kondicionálem. Příkladem necht' jsou věty č. (22) – (24):

(22) <i>Kaikkea ei voi saada.</i>	‚Člověk nemůže mít všechno.‘ (HS)
(23) <i>Voin antaa puhelinnumeron.</i>	‚ Můžu vám dát číslo.‘ (LZ)
(24) <i>He voisivat tappaa itsensä.</i>	‚ Mohli by si vzít život.‘ (PA)

Věty lze parafrázovat pomocí vazby ‚je / není možné, že‘, dá se tedy říci, že vyjadřují tedy epistemickou modalitu, ne však pouze tu. Větu č. (23) je možné opsat i jako ‚mohu, smím, mám povoleno‘, což je vyjádřením modalit deontické.

Ještě jasnějším příkladem překrývání epistemické a deontické modalit je příklad následující, č. (25), v němž nacházíme i drobný rozdíl mezi originálem a překladem:

(25) <i>Voisiko hän enää asua siellä, kun Airakin on poissa?</i>	‚ Může tam vůbec bydlet, když je Aira v nemocnici?‘ (LZ)

Soudě podle finského originálu věta č. (25) může znít epistemicky. To je ještě podtrženo kondicionálem, který se překladatelka rozhodla vynechat, ale

zároveň by se mohlo jednat o modalitu deontickou: ‚Mohl(a) by / Směl(a) by tam ještě bydlet, když i Aira je pryč?‘ Český překlad napovídá díky volbě adverbia ‚vůbec‘ spíše deontickému výkladu (~ může, smí tam bydlet), avšak epistemický význam (~ je vůbec možné, že tam bydlí) také nelze zcela vyloučit.

Obdobně je tomu tak ve větě č. (26), kde finský originál lze chápat epistemicky (~ je možné, že), ale český překlad se zde jasně přiklonil k deontickému výkladu (~ smět).

(26) *Ei perkele, **voiko** semmosta tapahtuakaan?*

A to **můžou**? Jen tak, kruci? (ST)

V následující větě č. (27) vidíme jasný příklad toho, jak sloveso *voida* může vyjadřovat třetí druh modality, modalitou dynamickou:

(27) *Yksin jäättyään Anna **ei voinut** pidätellä harmin kyyneleitä.*

‚Když zůstala sama, **nemohla** zadržet slzy.‘ (L1)

Větu lze parafrázovat jako *ei pystynyt pidättelemään / ei jaksanut pidätellä* ve finštině a ‚nebyla schopná / s to‘ v češtině. Opis pomocí epistemického ‚je možné, že‘, který by byl vyjádřením závěru mluvčího o ne/možnosti / ne/pravděpodobnosti děje zde není možný.

Existují však také typicky epistemické vazby, jako například *voi olla (että)*, kterou ve zkoumaném materiálu nalezneme 3 krát. Vazba se skládá z predikátu bezpředmětné věty, která bývá rozvinuta vedlejší větou uvozenou spojkou *että*:

(28) *„**Voi olla** vähän vaikea saada sitä enää takaisin, ” sanoi kenraali hiljaisella äänellä.*

„Ale získat ho zase zpět **nemusí být** snadné,“ řekl generál stejně tichým hlasem.‘ (PZ)

(29) *Minä tsekkaan paikallisen lääninpoliisin, **voi olla, että** minulla on siellä tuttuja.*

‚A já... já se podívám na krajskou policejní správu v Oulu, **možná** tam najdu někoho známého.‘ (LZ)

(30) ***Voi olla että** olet, mutta et enää kauan.*

‚**Možná že jsi**, ale už dlouho nebudeš.‘ SS)

Všechny tři výskyty jsou v originále jasně epistemické a věty č. (29) a (30) odpovídají i jistotní (epistemické) modalitě v češtině, neboť vyjadřují stupeň pravděpodobnosti realizace děje. Věta č. (30) v češtině odpovídá spíše možnosti, tedy modalitě voluntativní.

4. 1. 1. 2 ‚Mít‘, ‚nemuset‘, ‚umět‘ a další slovesa

Slovesné překlady nalezneme nejen ve větách přeložených slovesem ‚moci‘, ale dalšími 11 slovesy v celkem 27 příkladových větách. Jedná se o vlastní slovesa modální (‚mít‘, záporné ‚nemuset‘ a ‚umět‘) a další slovesa s modálním charakterem (např. ‚dovést‘, ‚dokázat‘, ‚dát se‘).

Modalita ve větách přeložených slovesem ‚nemuset‘ ve zkoumaném materiálu je výlučně epistemická, modální význam tedy lze opsat jako ‚ne/být možné, že‘, jak je vidět ve větách č. (30) a (31):

(30) Nykyään **voi** jättää syyttämättä, jos
hallussa ollut määrä on niin pieni
kuin sinulla.

‚Když jde o tak malé množství, jaké jste
měl vy, **nemusíme** ani podat žalobu.‘
(LZ)

(31) **‚Voi olla vähän vaikea saada sitä
enää takaisin,‘** sanoi kenraali
hiljaisella äänellä.

‚Ale získat ho zase zpět **nemusí** být
snadné, „řekl generál stejně tichým
hlasem.“‘ (PZ)

Překladové věty mají oproti originálu obrácenou polaritu, *voi jättää syyttämättä* (‚je možné nežalovat‘) je přeloženo jako ‚nemusíme ani podat žalobu‘ a *voi olla vähän vaikea* (‚může být poněkud těžké‘) jako ‚nemusí být snadné‘. Na získaných datech (2 výskyty) se tak ukazuje možná tendence záporného modálního slovesa ‚nemuset‘ vyjadřovat epistemickou modalitu.

Naproti tomu většina zbývajících modálních sloves v překladových větách jsou jiná než epistemická. O originálním textu jsou nejčastěji deontická nebo dynamická a patří do kategorie možnosti (*Mluvnice češtiny 3*, 1986 viz kapitola), vyjadřují tedy schopnost (‚dokázat‘, ‚umět‘, ‚dovést‘), jako v následujících třech větách:

(32) Kun **ei voinut** hypätä...

‚**Nedokázal** jsem tak lehce vyskočit na
stůl...‘ (L1)

(33) Mä **voisin** kuvitella, että toi asenne on
yksi niistä asioista.

‚**Umím** si představit, že jí vadí zrovna
tenhle postoj, krom jiného.‘ (TL)

(34) En koskaan ole **voinut** ajatella häntä
äitinäni.

‚Nikdy jsem na ni **nedovedla** myslet jako
na matku.‘ (WK)

nebo prostou možnost vyjádřenou pomocí slovesa ‚dát se‘, jako ve větě č. (35):

(35) *Vitivalkeassa paidassaan ja elegantissa kyyhkynharmaassa kokopuvussaan häntä **olisi voinut** kuvitella poliitikoksi tai keskikokoisen teknologia-yrityksen toimitusjohtajaksi.*

‘Ve sněhobílé košili a elegantním šedivém obleku se **dal** považovat za politika nebo za výkonného ředitele středně velkého technologického podniku.’ (KD)

anebo spadají do modální kategorie nutnosti jako překlady pomocí modálního slovesa ‘mít’, které vyjadřují očekávanost nebo záhodnost – věta č. (36):

(36) *Mutta Sinuhe, en tiedä, miten **voin** kertoa sinulle kaiken ja pelkään haavoittavani sydäntäsi.*

‘Ale, Sinuhete, nevím, jak ti **mám** nyní vše povědět a obávám se, že zraním tvé srdce.’ (WS)

Finské části vět č. (32) – (36) vyjadřují dynamickou modalitu (~ být schopen, moci), v českém překladu modalitu dispoziční (deontickou).

Zajímavým způsobem překladu slovesa *voida*, i když co do počtu okrajovým (4x, tedy 1,7 %), je překlad pomocí fázových sloves ‘začít’ a ‘stačit’ a pomocných sloves ‘vydržet’ a ‘odolat’, která se vyznačují určitou mírou modálního významu, jako ve větě č. (37), která je v originále dynamická a vyjadřuje fyzickou ne/schopnost nebo ne/možnost:

(37) *Ellen **ei voinut** istua, vaan nousi vähän väliä tuolistaan ja hoki:*

‘Ellen **nevýdržela** sedět na místě, každou chvíli vyskočila a vzkřikla.’ (L1)

4. 1. 2 Překlad slovesným způsobem

Překlad slovesným způsobem se ve zkoumaném materiálu vyskytuje 11 krát, což činí 4, 6 % překladových ekvivalentů slovesa *voida*. U osmi případů se jedná o kondicionál, u zbylých tří o imperativ (viz tabulka 9).

Tabulka 9 Překlad slovesa *voida* slovesným způsobem

<i>Slovesný způsob</i>	<i>počet výskytů</i>	<i>v %</i>
Kondicionál	8	3, 3 %
Imperativ	3	1, 2 %
Celkem	11	4, 6 %

4. 1. 2. 1 Kondicionál

Překlady pomocí kondicionálu lze dále rozdělit na dva druhy: v první skupině (8 případů) jsou věty se slovesem *voida* v kondicionálu, které jsou do češtiny přeloženy významovým slovesem v kondicionálu, jako např. ve větách č. (38) a (39):

(38) Oikeastaan **voisimme** yhtä hyvin olla ilman.

„Vlastně, docela klidně **bychom** se obešli i bez toho.“ (L1)

(39) **Olisin voinuxt** lyödä vetoa, että hänen silmäripsensä olivat vielä pitemmät kuin liri Salmian.

„**Byl bych** se vsadil, že její řasy jsou ještě delší než řasy liri Salmiové.“ (WK)

Finské originály ve zmíněných 11 případech tedy opisují konstrukci [voida+kondicionál] + významové sloveso a přeloženy jsou konstrukcí [významové sloveso+kondicionál], modální sloveso tedy v překladu vypadává a epistemická modalita zůstává vyjádřena pouze významovým slovesem v kondicionálu.

V jednom případě byla modalita vyjádřená slovesem *voida* v indikativu přeložena pomocí významového slovesa v podmiňovacím způsobu – věta č. (40):

(40) Antti ei tosiaan koskaan ole **voinuxt** aavistaa, että naiset saattavat olla valkoisiksi kalkittuja hautoja, ulkoa-päin viattomiksi maalattuja, mutta sisäلتä täynnä kuolleitten luita.

„Anttiho **by** skutečně nikdy ani nenapadlo, že ženy dokážou být jako hroby natřené vápnem, zvenčí nevinně bílé, ale uvnitř prohnílé.“ (WT)

Ve větě č. (40) je kondicionál tedy překladovou strategií nesoucí modální význam, jež je v originále vyjádřen modálním slovesem.

Na zkoumaných případech kondicionál často indikuje epistemickou modalitu. Epistemický charakter věty podporují i další epistemické modální indikátory, se kterými se podmiňovací způsob pojí. Patří mezi ně modální částice „snad“ (viz 4.1.4) a modální sloveso „moci“ (viz 4.1.1.1).

4. 1. 2. 2 Imperativ

Imperativ je dalším slovesným způsobem, kterým můžeme vyjadřovat modalitu. V následujících příkladech č. (41) – (43) se překladatelé rozhodli pro převod slovesa *voida* do češtiny použít významové sloveso v imperativu:

(41) Varokaa jokaista muutosta, sillä köyhälle jokainen muutos on muutos pahempaan päin, ja mikä hyvänsä maailmassa muuttuukin, **voitte** olla varmat, että samalla köyhän viljaimma vähenee ja öljy laskee hänen ruukussaan.

„Měli pravdu ti, kdož nás varovali a říkali: ‘Varujte se vši změny, neboť pro chudého je každá změna jen k horšímu a jestliže se cokoli na světě mění, pak **bud’te jisti**, že se zároveň zmenšuje míra chudého a oleje v jeho džbánu ubývá.’“ (WS)

(42) Muistaessa, **voisit** jonakin päivänä käväistä rakuunantorpassa kertomasssa, että Matti Fattig on mennyttä miestä [...]

„Až si vzpomeneš, **zajdi** někdy k Fattigovým a řekni jim, že Matti je mrtvý, [...]“ (WT)

(43) *Jos takasin tuleevat niin **voitte** sanoo
että kunniasanaa taikka kirjallista
sitoumusta vastaan voivat olla ko-
tonakin jos pysyvät erossa asioi-
sta.*

„Jestli se vaši synové vrátí, **řekněte jim**, že
mohou zůstat doma, když dají čestný
slovo nebo podepíší, že se už nebudou
do ničeho míchat a zachovají neutralitu.“
(L2)

Zatímco v originálních větách č. (41) a (43) je sloveso *voida* v indikativu, ve větě č. (42) je v kondicionálu, na jejich překladových ekvivalentech tento rozdíl není patrný. Pokud jde o druhy modality v originálních větách, přikláněla bych se k epistemickému čtení vět (ne/jistota, ne/možnost).

Překlad věty č. (41) vyjadřuje díky adverbium „jisti“ vysoký stupeň jistoty (~ můžete si být jisti) a spadá tedy pod modalitu jistotní (epistemickou), zatímco překlady vět č. (43) a (42) jsou vyjádřením možnosti (~ jim říct) a jemnější možnosti (~ mohl bys někdy zajít) a spadají pod voluntativní (deontický) typ modality.

4. 1. 3 Překlad modálními adverbii a adjektivy

Věty přeložené modálními adverbii a adjektivy (viz tabulka č. 10) mají v 11 z 12 případů (celkově 5 % překladových ekvivalentů slovesa *voida*) společný jmenovatel – jedná se o generické věty s všeobecným konatelem děje, nebo věty s nevyjádřeným konatelem děje, tedy věty pasivní. Jako jejich překlady vyšla modální adverbia „jde“ (2) a „lze“ (4) a adjektiva „možný“ (5) a „schopný“ (1), která jsou v českém pojetí vyjádřením voluntativní (deontické modality).

Tabulka 10 Překlad slovesa *voida* modálními adverbii adjektivy

<i>Modální adverbia</i>	<i>počet výskytů</i>	<i>v %</i>	<i>Překlady</i>
Adverbia	6	2,5 %	lze (4), jde (2)
Adjektiva v pozici modálních adverbii	6	2, 5 %	být možné (5), být schopný (1)
Celkem	12	5 %	

Generické originální věty č. (44) a (45) jsou epistemické (ne/možnost) a taktéž je tomu v pasivní větě č. (46):

(44) *Jos leuasta irtoaa hammas, tyhjän
kohdan **voi** näyttää sormella, mutta
ei se uskomiseen päde.*

„Když vypadne zub, **jde** na prázdné místo
ukázat prstem, ale to u víry neplatí.“
(CZ)

(45) *AIKAA ei **voi** seurata.*

„Čas **nelze** sledovat.“ (HR)

(46) *Kauan ei voitu olla piilosilla, ja kerran
Otto sitten kysyi Elinalta kulmat
kurtussa:*

„Ale **nebylo možné** donekonečna si hrát
na schovávanou. Jednou se Otto, sraštitv
obočí, zeptal Eliny:“ (L1)

Na těchto větách je opět vidět rozdíl mezi finským a českým popisem modalit, ve kterém se kategorie překrývají, ale zcela si neodpovídají. Věta č. (44) vyjadřuje možnost a ve finském dělení modalit ji tedy čteme epistemicky, zatímco v českém dělení možnost odpovídá modalitě voluntativní (deontické).

Příklad č. (47) ukazuje originální větu s překrývající se modalitou epistemickou a dynamickou:

(47) *Ainoa syy, josta voisin kuvitella Elinan
tappavan itsensä olisi jonkinlainen
henkilökohtainen eutanasia.*

„Jako jediný důvod, kvůli němuž by se Elina
byla schopná zabít, bych si dokázal
představit nějakou osobní eutanazii.“ (LZ)

Překlad se zde přiklání k dynamickému čtení (schopnost), jehož modální význam se přenáší do češtiny.

4. 1. 4 Překlad modálními částicemi

Překlad modálními částicemi se ve zkoumaném materiálu objevuje v 12 případech (4, 6 %), konkrétně jsou to částice ‚snad‘ (5), ‚možná‘ (4), třeba‘ (1) a ‚ostatně‘ a podmiňující částice ‚-li‘ (1). Všechny výskyty odpovídají v originálech epistemické modalitě, respektive jistotní modalitě (v překladech) a lze je parafrázovat pomocí vazby ~ je možné, že.

V originálních větách přeložených pomocí částice ‚snad‘ se ve všech 5 případech objevuje ekvivalentní částice – *ehkä* (3), *kenties* (1) nebo *varmaankin* (1), překlad tedy vynechává modální sloveso a modalitu vyjadřuje pomocí modálních částic. Ve čtyřech případech se potom k částici *snad* v překladové větě přidává ještě kondicionál (v originálních větách je kondicionál pouze ve dvou případech).

V příkladových větách č. (48) – (50) vidíme různé způsoby překladu modálního významu, kterými jsou, za první, překlad pasivního slovesa *voida* v indikativu a částice *ehkä* pomocí částice ‚snad‘ ve větě č. (49), za druhé, překlad slovesa *voida* v indikativu a částice *ehkä* částicí ‚snad‘ a podmiňovacím způsobem ve větě č. (49) a, za třetí, překlad slovesa *voida* v kondicionálu a částice *ehkä* též kondicionálem a částicí ‚snad‘ ve větě č. (50):

(48) *Sillä tavalla **voitiin** ehkä estää sotia.*

„A **snad** se takto padaři zabránit vojně.“
(KK)

(49) *Ehkä **voi** sanoa niinkin, tunnustin.*

„**Snad by** se to tak dalo říct,“ přiznala
jsem.“ (KD)

(50) *Ehkä sellaista **voisi** ajatella.*

„**Snad by** se i tady našlo nějaké vhodné
místo.“ (L3)

Ve čtyřech případech modalitě vyjádřené slovesem *voida* v indikativu v originální větě odpovídá částice ‚možná‘, jak ukazují věty č. (51) a (52):

(51) *Minä **voin** kanssa lähtee sitten kun
veljeni pääsee oikein oleen.*

„A až se tam bratr trochu usadí, odjedu
možná za ním.“ (L2)

(52) ***Vo**i olla että olet, mutta et enää
kauan.*

„**Možná** že jsi, ale už dlouho nebudeš.“ (SS)

Zajímavým a řídkým způsobem překladu je podmínková věta s částicí ‚li‘, která je ve větě č. (53) překladem podmínkové vedlejší věty uvozené spojkou *jos*:

(53) *[...] mutta jos koskaan **voidaan**
oikeuden käytössä tehtyä rikosta
puolustaa toisella, niin siinä
tapauksessa voivat juuri lakkolaiset
esittää paljon puolustukseseen.*

„[...] **Ospravedlňuje-li** se však během
soudního jednání jeden přestupek
druhým, tak v tom případě jsou to právě
stávkující, kdo mohou uvést mnohé na
svou obhajobu.“ (L2)

4. 1. 5 Shrnutí

Na závěr této kapitoly shrňme všechny překlady slovesa *voida*, jež se ve zkoumaném korpusu objevily. Ze všech zvolených překladových kategorií (viz kapitola 3.2) je v překladech nejhojněji zastoupena kategorie pomocných sloves (181 výskytů), přičemž nejčastějším překladovým ekvivalentem finského *voida* je české modální sloveso ‚moci‘. Následující tabulka udává způsoby překladu slovesa *voida*, jež se vyskytují ve zkoumaném korpusu dat:

Tabulka 11 Sloveso *voida*

<i>Způsob překladu</i>	<i>výskyty</i>	<i>%</i>
1. Pomocná slovesa	182	75, 5 %
2. Složené futurum	3	1, 2 %
3. Slovesný způsob	11	4, 6 %
4. Modální adverbia	13	5, 4 %
5. Modální částice	11	4, 6 %
7. Osamostatněné závislé věty	2	0, 8 %
8. Otázky vyjadřující nejistotu	2	0, 8 %
9. Vynechání modálního specifikátoru	12	5, 0 %
10. Ostatní případy	5	2, 1 %
Celkem	241	100 %

Pomocí slovesa ‚moci‘ bylo sloveso *voida* přeloženo ve 157 případech. Dále se překládá pomocí modálních sloves ‚umět‘, ‚nemuset‘, ‚zmoci‘, ‚dovést‘, ‚dokázat‘, ‚mít‘ a ‚dát se‘ a dalších pomocných sloves. Překlad pomocí slovesného způsobu (12), modálních adverbii (12) a částic (12) se nevyrovná četnosti překladů pomocnými slovesy a složeným futurem je *voida* přeloženo jen ve třech případech. Ještě méně frekventované jsou osamostatněné závislé věty (2) a otázky vyjadřující nejistotu (2). Poměrně velké procento (12 %) tvoří kategorie vynechání modálního specifikátoru, v níž je modální význam originálu zcela vynechán. Do posledních 5 % potom spadají ostatní případy, v nichž je jistý modální význam zachován, významově však zcela neodpovídá originálu. Jde například o překlad dokonavým lexikálním slovesem nebo účelovou větou.

4. 2 Sloveso *saattaa*

Podle *VISK* je sloveso *saattaa* především epistemické (obzvláště ve tvaru *saattaa olla, että*), ale jeho význam může zasahovat i do dynamického typu modality (*VISK* § 1571). Na základě zkoumaných dat se ukázalo, že, obdobně jako tomu je u *voida*, ani *saattaa* není tedy ve všech zkoumaných příkladech epistemické, což je zohledněno i v komentářích ke zkoumaným příkladovým větám. Kapitola 4. 2 se věnuje překladu slovesa *saattaa* pomocnými slovesy, modálními částicemi, konstrukcemi podobnými větě složené a překlady pomocí složeného futura.

4. 2. 1 Překlad pomocnými slovesy

Nejfrekventovanějším překladem slovesa *saattaa* jsou pomocná slovesa, která tvoří 50,5 % jeho překladů (viz tabulka 12).

Tabulka 12 Překlad slovesa *saattaa* pomocnými slovesy

<i>Pomocná slovesa</i>	<i>počet výskytů</i>	<i>v %</i>	<i>Překlady</i>
Modální slovesa	102	49, 3 %	moci (86), dát se (6), muset (3), dovést (3), dokázat (2), umět (2)
Pomocná slovesa s modálním charakterem	3	1,4 %	podařit se (2), snažit se (1)
Celkem	105	50,7 %	

4. 2. 1. 1 ‚Moci‘

Mezi všemi pomocnými slovesy v tabulce 12 vystupuje sloveso ‚moci‘, tento překladový ekvivalent se ve zkoumaném materiálu vyskytuje 86 krát, tedy ve 49,3 % ze všech výskytů slovesa *saattaa*. Vidíme zde silnou tendenci ke slovesnému překladu pomocí slovesa ‚moci‘, přestože slabší oproti 65,1 % u slovesa *voida*.

Sloveso *saattaa* přeložené jako ‚moci‘ se vyskytuje pouze ve větách s kladnou polaritou a v některých případech se pojí s kondicionálem. V šesti případech je originální věta se slovesem v kondicionálu též přeložena kondicionálem, 6 krát je kondicionál v překladu vypuštěn a ve čtyřech případech je kondicionál použit jen v překladové větě. U slovesa *saattaa* přeloženého s pomocí českého ‚moci‘ také opět narážíme na epistemické (respektive pravděpodobnostní či dispoziční) i dynamické (dispoziční) věty.

Saattaa v dynamickém modálním významu se nejčastěji objevuje ve Waltariho próze (WČ WK, WS, WT), kde význam fyzické možnosti nebo schopnosti dokonce převažuje nad epistemickou ne/možností, ne/jistotou či ne/uskutečnitelností děje, jak vidíme ve větě č. (54):

(54) Kun **saattoin** jälleen kävellä, talutettiin
minut Azirun teltaan.

‚Když jsem se opět **mohl** postavit na nohy,
zavedli mne do Azirova stanu.‘ (WS)

Sloveso *saattaa* v originální větě je dynamické (fyzická schopnost), české ‚moci‘ je voluntativní (deontické). Zatímco ve Waltariho textech originální věty vyjadřují dynamickou modalitu ve 2/3 případů, v ostatních textech je tomu naopak – originální věty jsou zde ze dvou třetin epistemické, jako např. ve větách č. (55) a (56) a dynamickou modalitu zde nalezneme v menšině příkladů:

(55) Tämä **saattaa** olla meidän viimeinen
päivä keskiluokassa.

‚Tohle **může** být náš poslední den, kdy
ještě patříme do středních vrstev.‘ (ST)

(56) Mitä tahansa **saattaisi** tapahtua.

‚**Mohlo** se přihodit úplně cokoliv.‘ (PA)

Obě věty vyjadřují jistotní (epistemickou) modalitu i v překladech, lze je parafrázovat jako „je možné, že“ a obě popisují stupeň reálnosti děje.

4. 2. 1. 2 ‚Dát se‘, a ‚muset‘

Dalším z překladů slovesa *saattaa* je modální sloveso ‚dát se‘ (6 výskytů, 2,9 %), jak je vidět ve větě č. (57):

(57) *Vartalo oli, sikäli kuin sen hänen puolittain makaavasta asennostaan **saattoi** havaita, sopusuhtainen ja voimakas.*

„Ruce měl malé a buclaté, trup tak, pokud **se** to z jeho napůl ležící polohy **dalo** poznat, přiměřený a statný.“ (KK)

Všechny věty přeložené slovesem „dát se“ jsou v originále epistemické a v překladu vyjadřují voluntativní modalitu.

Na všechna slovesa objevující se v překladech zde není místo, zmiňme však sloveso „muset“. Věty přeložené pomocí slovesa „muset“ jsou velmi zajímavé: za prvé se v originálních větách překrývá epistemická a dynamická modalita, za druhé volba slovesa „muset“ zapříčinila posun v modálním významu. Podívejme se na následující věty:

(58) *Häntä kuunnellaessa **saattoi** uskoa, ettei tosiaan ollut niin pientä asiaa maailmassa, johon tuo Aton ei olisi sekaantunut, [...]*

„Kdo mu naslouchal, **musel** uvěřit, že na světě není tak nepatrné věci, o niž by se onen Aton nepostaral [...]“ (WS)

(59) *Jos kyseessä olisivat olleet tavallinen tiistai ja keskiviikko, olisin vielä voinut uskoa Kirstilän vain sotkeneen päivät, mutta tuskin hänkään **saattoi** olla erottamatta tapanipäivää ja välipäiväkeskiviikkoa.*

„Kdyby šlo o obyčejné úterý a středu, možná bych uvěřila, že si Kirstilä prostě spletl dny. Jenomže i on snad **musel** rozlišovat mezi vánočním svátkem a všedním dnem.“ (LZ)

(60) *Ajoin suorinta tietä Korkeavuorenkadun ja Kapteeninkadun kautta Laivamiehenkadulle, niin että **saatoin** pysäyttää auton menosuunnassa tietyn porttikäytävän eteen.*

„Jel jsem nejkratší cestou do Laivamiehenkatu, kde jsem zaparkoval před známým vchodem tak, abych při zpáteční cestě **nemusel** otáčet.“ (WK)

U originálních vět lze polemizovat, jedná-li se o modální význam možnosti nebo schopnosti. Možné jsou oba výklady. *Saattoi uskoa* ve větě č. (58) spadá spíše pod modalitu dynamickou (~ být schopen uvěřit), ale alternativní překlad kondicionálem „dalo by se věřit“ by vyjadřoval možnost, tedy modalitu epistemickou. I ve větách č. (59) a (60) je možné významy popsat jako epistemickou ne/možnost i jako dynamickou fyzickou ne/možnost. Překlady slovesem „muset“ posouvají modální význam do ne/zbytnosti (58) a nutnosti (59) a (60) a spadají tak pod modalitu voluntativní (dispoziční).

4. 2. 2 Překlad modálními částicemi

Modální částice tvoří svými 20 výskyty 9,7 % překladů slovesa *saattaa*. Jedná se o částice ‚možná‘ (7), ‚asi‘ (2), ‚třeba‘ (2), ‚snad‘ (1), ‚pravděpodobně‘ (1), ‚ještě‘ (2), ‚někdy‘ (2), ‚obyčejně‘ (1), ‚vskutku‘ (1) a ‚tu‘ (1).

Tyto překlady jsou rozmanité co do svého modálního charakteru, první pětice představuje typické epistemické modální částice, jak vidíme ve dvou následujících větách:

(61) *Minä saattoin vain huolehtia kaukaa.* Ale **třeba** jsem si jen dopředu dělal starost.‘ (RZ)

(62) *Ne ryöstää ihmisiä, ne hakkaa ihmisiä, ne saattaa tappaa ihmisiä.* ‚Olupujou lidi, tlučou je a **možná** i zabíjejí.‘ (TL)

U druhé pětice překladů je však epistemický modální význam sporný. Přestože originální věty jsou epistemické, např. u překladu pomocí částice ‚ještě‘ dochází k posunu významu, při němž význam modální mizí:

(63) *Vartaloon ammutut luodit eivät aina heti aiheuta kuolemaa ja joku saattaa kitua.* ‚Střely, jež zasáhnou tělo, nemusí způsobit vždy hned smrt a odsouzený se pak **ještě** trápí.‘ (L2)

Částice ‚ještě‘ významově neodpovídá originálnímu *saattaa kitua*, tedy ‚je možné, že se trápí‘, a významové sloveso ‚trápit se‘ spíše intenzifikuje. Z překladů pomocí ‚tu‘ a částicím podobných příslovečných určení ‚někdy‘, ‚obyčejně‘ modální význam také částečně mizí a posouvá se směrem k vyjádření ne/dokonavosti a způsobu činnosti:

(64) *Hän saattoi jäädä katsomaan jotakin sukkaa ja mennä ikkunan luokse paremmin nähdäkseen* ‚**Tu** se zastavila, aby prohlédla nějakou starou ponožku, přistoupila i k oknu, aby líp viděla.‘ (L2)

(65) *Vaari tai mummu saattoi kulkea pihamalla ja sanoa jotakin, johon poika yksikantaan vastasi hiihtäessään vaarinpirtin takaista metsää kohti.* ‚Obchodník **obyčejně** vycházel na předsíň a zdravil Akseliho s jakousi mnohovýznamnou, žertovnou přívětivostí.‘ (L3)

(66) *Kauppias saattoi sellaisena iltana tulla liiteristään ja tervehtiä leikillisen ystävällisesti jotakin vihjaisten.* ‚**Někdy** šli právě po dvoře dědeček nebo babička, něco chlapci řekli, ale Vilho odpověděl jen na půl pusy a rázoval dál k lesu za dědečkovou chalupou.‘ (L1)

Ve větě č. (64) ‚tu‘ podtrhává dokonavost vyjádřenou slovesem ‚zastavit‘, ve větě č. (65) ‚obyčejně‘ naopak intenzifikuje nedokonavost slovesa ‚vycházet‘ a ve větě č. (66) ‚někdy‘ naznačuje opakovanost děje (~ chodívali). Nelze tedy

říct, že modální význam originálu vyjádřený slovesem *saattaa* by zůstal opomenut, v cílových větách však vytváří významy nové, které originálu zcela neodpovídají.

4. 2. 3 Překlad konstrukcemi podobnými větě složené

Konstrukce podobné větě složené patří k prostředkům vyjadřování epistemické modality a spadá pod ni i všech 7 výskytů (3,4 % celkových překladů slovesa *saattaa*) ve zkoumaném materiálu.

Mezi konstrukcemi nalezneme čtyři různé varianty – ‚je/bylo možné, že‘ (4), ‚také se stalo, že‘ (1), ‚může to být tak, že‘ a ‚existovaly obavy, že‘:

(67) *Aamuyöstä **saattoi** joku kylän poika
hiipiä ulos pappilan keittiön ovesta.*

**‚Tak se také klidně stalo, že k ránu
vyklouzl ze dveří farské kuchyně nějaký
vesnický mládenec.‘** (L3)

(68) ***Saattaahan** olla, Ajanmies sanoí, -
ettemme me täällä saa koskaan
vaihtoehtoja ajan nuolen suunnalle.*

**‚Může to být tak, že každý vesmír má
svou vlastní kombinaci časových a
prostorových rozměrů...‘** (KD)

(69) *Tietysti hän **saattoi** maata alkoovissa.
Verhot eristivät sen pienemmästä
salista.*

**‚Bylo ale také docela možné, že pan Lan-
kela ležel v té době v alkovně, která byla
oddělena od menšího sálu závěsy.‘** (WK)

(70) ***Saattoi** pelätä, että sydän pysähtyisi,
halvaannuttaisi ruumiin ja jättäisi
isäntänsä janoamaan elämännestettä,
syöksisi kuolemaan.*

**‚Existovaly důvodné obavy, že se srdce
zastaví, ochromí tělo a nechá svého
majitele žíznit po životodárné tekutině,
předhodí ho smrti.‘** (PA)

Všechny konstrukce i originální věty lze opsat pomocí ‚je možné že‘ a jedná se tedy o epistemické věty vyjadřující reálnost/potenciálnost děje.

4. 2. 4 Složené futurum

Dalším spíše okrajovým způsobem překladu slovesa *saattaa*, který je též prostředkem pro vyjádření epistemické modality, je složené futurum. Ve zkoumaném materiálu se u slovesa *saattaa* vyskytuje celkem 5 krát (2,4 %), příkladem budiž věta č. (71):

(71) *He **saattavat** tarvita kuriirapua tai
luotettavaa miestä kauppaehtojen
takaajaksi.*

**‚Budou potřebovat pomoc kurýra nebo
spolehlivého muže jako ručitele
obchodních dohod.‘** (RZ)

Budoucí čas sám o sobě obsahuje nejistotu a jeho užitím dává mluvčí najevo svůj odhad, že je pravděpodobné/možné, že zmíněný děj nastane, a je nevyjádřením jistotní (pravděpodobnostní, epistemické) modalit.

4. 2. 5 Shrnutí

Závěrem k podkapitole 4. 2 lze konstatovat, že sloveso *saattaa* má jako nejčastější překladový ekvivalent pomocná slovesa, a to v 50,7 % – jsou to slovesa ,moci‘, ,dát se‘, ,muset‘, ,umět‘, ,dokázat‘, ,dovést‘, ,podařit se‘ a ,snažit se‘ (viz tabulka 13).

Tabulka 13 Sloveso *saattaa*

<i>Způsob překladu</i>	<i>výskyty</i>	<i>%</i>
1. Pomocná slovesa	105	50,7 %
2. Složené futurum	5	2,4 %
3. Slovesný způsob	4	1,9 %
4. Modální adverbia	3	1,4 %
5. Modální částice	20	9,7 %
6. Konstrukce podobné větě složené	7	3,4%
7. Osamostatněné závislé věty	2	1,0 %
8. Otázky vyjadřující nejistotu	4	1,9 %
9. Vynechání modálního specifikátoru	38	18,4 %
10. Ostatní případy	16	7,7 %
11. Chyba v překladu	1	0,5 %
12. Vynechání celé věty	2	1,0 %
Celkem	207	100 %

Druhou nejfrekventovanější kategorií jsou překlady, v nichž došlo k vynechání modálního specifikátoru (18,4 %), potom modální částice ,možná‘, ,asi‘, ,ještě‘, ,třeba(s)‘, ,někdy‘, ,snad‘, ,pravděpodobně‘, ,tu‘, ,obyčejně‘ a ,vskutku‘ (celkem 9,7 %). Dále jsou to konstrukce podobné větě složené (3,4 %), složené futurum (2,4 %), slovesný způsob (1,9 %) a otázky vyjadřující nejistotu (1,9 %), modální adverbia (,možno‘) a adjektiva (,možné‘, ,schopný‘), jež tvoří celkem 1,4 % všech výskytů slovesa *saattaa* a nakonec osamostatněné závislé věty (1 %). Do kategorie č. 10 spadají případy přeložené dokonavým či nedokonavým slovesem, které neodpovídají originálním větám, ale přesto mají jistý stupeň modalit. Jedenkrát jsem narazila na chybu v překladu a ve dvou případech byla věta v českém překladu zcela vynechána.

4. 3 Sloveso *taitaa*

Udává se, že zbývající epistemická slovesa *taitaa* a *mahtaa* mají specializované užití – sloveso *taitaa* nalezneme nejvíce ve větách oznamovacích a mluvčí s jeho pomocí vyjadřuje závěr věty často spojený s jeho odůvodněním (VISK § 1572). U slovesa *taitaa* se v následujících podkapitolách podíváme na překlady pomocí modálních částic, pomocných sloves a osamostatněných závislých vět.

4. 3. 1 Překlad modálními částicemi

Překlad pomocí modálních částic je u slovesa *taitaa* nejčastějším způsobem překladu a tvoří 55,4 % všech jeho překladů (viz tabulka 14). Modální částice lze rozdělit na klasické modální částice (např. ‚asi‘, ‚možná‘ atp.), slovesa s povahou modálních částic (např. ‚myslím‘, ‚tuším‘) a víceslovné výrazy s povahou modálních částic (např. ‚co já vím‘, ‚to se ví, že‘ aj.), kterým se podrobněji věnují následující podkapitoly 4.3.1.1 a 4.3.1.2.

Tabulka 14 Překlad slovesa *taitaa* modálními částicemi

Modální částice	počet výskytů	v %	Překlady
Modální částice	100	51,8 %	asi (57), možná (11), zřejmě (11), snad (8), nejspíš (3), tak (2), určitě (2), jistě (1), nu (1), patrně (1), pravděpodobně (1), přece jen (1), zrovna (1)
Slovesa s povahou modálních částic	3	1,6 %	kdoví (1) myslím (1), tuším (1)
Víceslovné výrazy s povahou modálních částic	4	2,1 %	co já vím (1) tak nějak (1)
Celkem	107	55,4 %	

4. 3. 1. 1 ‚Asi‘, ‚možná‘, ‚zřejmě‘ a další modální částice

Modálními částicemi je ve zkoumaném materiálu sloveso *taitaa* přeloženo 100 krát, což tvoří 51,8 % celkových překladů tohoto slovesa. V této kategorii nejfrekventovanější částicí je ‚asi‘ (29,5 %) a dále zmiňme ještě ‚možná‘ a ‚zřejmě‘ (po 5,7 %) a částici ‚snad‘ (4,1 %).

(72) *Taisin puhua pitkään.*

‚Asi jsem mluvil dlouho.‘ (HI)

(73) *Mä taidan arvata sun asiasi.*

‚Možná uhodnu, o co ti jde.‘ (ST)

(74) *Te **taisitte** todella inhota Elinaa.* ,Vy jste Elinu **zřejmě** skutečně nenáviděl.' (LZ)

(75) *En **taida** itsekään tietää mihin uskon.* ,**Snad** ani sama nevím, v co věřím.' (LZ)

Všechny věty jsou příkladem epistemické, respektive jistotní modality, jako ostatně i většina ostatních překladů pomocí modálních částic, např. částice ,nejspíš', ,určitě', ,jistě' a ,patrně':

(76) *Yksi oikea sisällissota teillä oli, mutta **taisi** sekin saada alkunsa isomman valtion esimerkistä.* ,Měli jste jen jednu opravdovou občanskou válku, ale i ta **nejspíš** začala díky příkladu většího státu.' (HR)

(77) *Valehtelee paroonille ja **taitaa** varastaakin.* ,Lže baronovi, a **určitě** i krade.' (L1)

(78) ***Taitaa** olla vallan aatelissukua hevonenkin...* ,I kůň je **jistě** urozeného rodu...' (L1)

(79) ***Taidettiin** olla jo Savon puolella, kun liikennöitsijä Rauno Korpela nukahti rattiin.* ,**Patrně** už přejeli hranice kraje Savo, když autodopravce Rauno Korpela usnul za volantem.' (PA)

Překlady pomocí částic ,nejspíš' a ,patrně' ve větách č. (76) a (79) jsou vyjádřením přesvědčení o pravděpodobnosti děje a vyjadřují jistou míru nejistoty, zatímco věty přeložené částicemi ,určitě' a ,jistě' jsou vyjádřením jistoty, která v originálních větách obsažena není. Překlady ve větách (77) a (78) tedy zachovávají typ modality (epistemická, resp. jistotní) v originálních větách, ale mění modální význam z originální nejistoty vyjádřené slovesem *taitaa* na jistotu.

Za okrajové překlady v rámci kategorie modálních částic můžeme označit překlady částicemi ,přece jen' a ,zrovna', které modální význam vypouští, a částicí ,tak', u níž dochází k posunu významu, jak vidíme ve větách (80) – (82):

(80) ***Taitaa** sieltä **vielä** lähteä jotain ääntä, mutsin harmiksi, Leon huviksi.* ,Nakonec se z toho **přece jen** souká něco jako hlas, což máti znervózňuje a Lea baví.' (KS)

(81) *Hän ei **taida** nyt.* ,Ted' **zrovna** ne.' (LZ)

(82) *Mukava tietysti, että sukulaisia muistetaan, mutta edelliskerrasta **taitaakin** olla kymmenen vuotta, vai mitä Viktor?* ,To je milé, že si někdo vzpomene na příbuzné, ale naposled to bylo **tak** někdy před deseti lety, co ty na to, Viktor?' (RZ)

Sloveso *taitaa* v originální větě č. (82) vyjadřuje míru jistoty (,od minula to může / musí být'), tento modální význam se v překladu mění a částice ,tak' ve

významu ‚přibližně‘ zde modifikuje příslovečné určení času ‚před deseti lety‘, oproti originálu se tedy význam v překladu posouvá.

4. 3. 1. 2 Slovesa a víceslovné výrazy s povahou modálních částic

Povahy modálních částic mohou nabýt i slovesa, jejichž užití se ustálilo v určitém tvaru. U překladů slovesa *taitaa* se jedná o malou skupinu o celkem třech výskytech (1,6 %), konkrétně ‚myslím‘, ‚tuším‘ a ‚kdoví‘:

(83) Taisi olla pian prinssin syntymän
jälkeen vai miten se oli, kaunis Teje?	‚Bylo to, myslím , brzy po narození prince,
že ano, krásná Tij?’ (WS)
(84) Muistat kai sen vertaukseni,
se taisi olla viime kirjeessä tai sitä
edellisessä [...]	‚Vzpomínáš si na tu metaforu, byla tuším v
mém minulém nebo předminulém
dopise [...]’ (KS)
(85) Nuuksiossa taisi tällä hetkellä
kummitella aika monta haamua.	‚ Kdoví , kolik přízraků tady kolem bloudí.’
(LZ)

Všechny tři originální věty vyjadřují epistemickou modalitu, též překlady vět č. (83) a (84) slovesy ‚myslím‘ a ‚tuším‘ (~ je možné / pravděpodobné, že). Modalita v poněkud volném překladu věty č. (85) není vyjádřena pouze slovesem s povahou částice ‚kdoví‘, nýbrž celou větou, kterou lze parafrázovat jako ‚je možné, že tu kolem bloudí přízraky‘.

Obdobně jako je tomu u sloves, i víceslovné výrazy mohou mít stejnou funkci jako modální částice. Opět se jedná o malou skupinu překladů slovesa *taitaa* (4 výskyty, 2,1 %), konkrétně překlady ‚co já vím‘, ‚tak nějak‘ a ‚jak je vidět‘:

(86) Ei taida olla.	‚ Co já vím. ’ (SS)
(87) Taisin olla.	‚ Tak nějak. ’ (ST)
(88) Taitaa olla kovaa ajat edessä.	‚ Jak je vidět , začínají těžké časy.’ (L1)

Originální věty opět spadají pod epistemickou modalitu (~ je možné, že). Jejich překlady vyjadřují ne/jistota a ne/pravděpodobnost, tedy významy jistotní modality a daly by se opsat pomocí epistemických modálních částic.

4. 3. 2 Překlad pomocnými slovesy

U slovesa *taitaa* pomocná slovesa nejsou převládajícím způsobem překladu, tak jako u sloves *voida* a *saattaa* a tvoří pouze 10,4 % jeho překladů. V 9,3 % jde o slovesa modální (viz tabulka 15), konkrétně slovesa ‚moci‘, ‚muset‘, ‚umět‘, ‚mít‘ a ‚dovést‘ a další pomocná slovesa s modálním charakterem ‚troufnout si‘ a ‚podařit se‘ (1 %).

Tabulka 15 Překlad slovesa *taitaa* pomocnými slovesy

Pomocná slovesa	počet	v %	Překlady
Modální slovesa	18	9,33 %	moci (9), muset (4), umět (2), mít (2), dovést (1)
Pomocná slovesa s modálním charakterem	2	1,04 %	troufnout si (1), podařit se (1)
Celkem	20	10,4 %	

Sloveso *taitaa* se v dosavadních příkladech ukazovalo jako typicky epistemické, překlady pomocnými slovesy však odhalují sloveso *taitaa* i jako dynamické. Z 20 originálních vět je *taitaa* epistemické ve 13 a dynamické (význam schopnosti) v 7 a v překladu do češtiny 9 krát vyjadřuje modalitu jistotní a v 11 případech modalitu deontickou (význam nutnosti a fyzické možnosti).

Jako příklad si vezmeme překlady pomocí sloves ‚moci‘ a ‚muset‘ ve větách č. (89) - (92):

(89) Hän oli hiljainen ja nöyrä tyttö, joka jo auttoi äitiä siinä kun taisi , enimmäkseen paimensi Juhania.	‚Bylo to tiché a poslušné děvče, které pomáhalo matce, co mohlo . Hlavně se staralo o Juhaniho.‘ (L3)
(90) Ja taitaa joku pitää nytkin.	‚A může je někdo považovat i teď.‘ (L3)
(91) Mä taisin vähän erehtyä päivistä.	‚ Musel jsem si poplést dny.‘ (LZ)
(92) Minäkin olin piruuttani pohdiskellut sitä tohtorinkoulutusohjelmaa, mutta nyt moiset suunnitelmat taitaisivat lykkäytyä muutamaksi vuodeksi.	‚S myšlenkou na doktorandské studium jsem si občas pohrávala i já, ale teď takové plány musejí na několik let ustoupit do pozadí.‘ (LZ)

Zatímco ve větě č. (89) vidíme modální sloveso *taitaa*, respektive ‚moci‘, jako epistemické, respektive vyjadřující jistotní modalitu, *taitaa* ve větě č. (88) vyjadřuje modalitu dynamickou (~ jak bylo schopno) a ‚moci‘ v překladu je vyjádřením modality deontické. *Taitaa* ve větě č. (90) je epistemické (pravděpodobnost) a obdobně i ‚muset‘ v jejím překladu spadá pod modalitu

jistotní, zatímco ve větě č. (91) je slovesem ‚muset‘ vyjádřena nutnost nebo nezbytnost, která patří pod modalitu deontickou.

4. 3. 3 Překlad osamostatněnou závislou větou

Dalším způsobem překladu slovesa *taitaa* je osamostatněná závislá věta. U slovesa *taitaa* se ve zkoumaném materiálu vyskytuje 13 krát (6,7 %). Závislé věty jsou uvozeny následujícími spojkami a jejich kombinacemi s dalšími slovními druhy (zájmeny a adverbii): ‚a co aby‘, ‚a to ještě‘, ‚a‘, ‚aby‘, ‚ale‘, ‚jako‘, ‚jen jestli‘, ‚jenže‘, ‚takže‘ a ‚vždyt‘.

V šesti případech je spojka i v originálním textu, je zde tedy možno vysledovat tendenci slovesa *taitaa* vyskytovat se v osamostatněných závislých větách, což by potvrzovalo jejich modální charakter, jako např. ve větě č. (93):

(93) *Mutta ei taida oikein tänä vuonna
vielä kestää.*

‚Jen jestli to v tomhle roce všechno
stačíme.‘ (L2)

Překlad ‚Jen jestli to v tomhle roce všechno stačíme‘ vyjadřuje nejistotu, jedná se tedy o modalitu jistotní a větu lze parafrázovat jako ‚možná, že to nestačíme‘.

4. 3. 4 Shrnutí

Sloveso *taitaa* se zásadně liší od předcházejících modálních sloves *voida* a *saattaa* v tom, že jeho nejfrekventovanějším způsobem překladu do češtiny jsou modální částice, nikoli pomocná slovesa. Modální částice tvoří 55,4 % celkových překladů slovesa *saattaa*, zatímco pomocná slovesa pouhých 10,4 % (viz tabulka 16).

Tabulka 16 Sloveso *taitaa*

<i>Způsob překladu</i>	<i>výskyty</i>	<i>%</i>
1. Pomocná slovesa	20	10,4 %
2. Složené futurum	3	1,6 %
3. Slovesný způsob	5	2,6 %
4. Modální adverbia	1	0,5 %
5. Modální částice	107	55,4 %
6. Konstrukce podobné větě složené	11	5,7 %
7. Osamostatněné závislé věty	13	6,7 %
8. Otázky vyjadřující nejistotu	2	1,0 %
9. Vynechání modálního specifikátoru	23	11,9 %
10. Ostatní případy	7	3,6 %
12. Vynechání celé věty	1	0,5 %
Celkem	193	100 %

Druhou početně největší kategorií představují překlady, v nichž je oproti originálu vynechán modální specifikátor (11,9 %), dále již zmíněná pomocná slovesa, osamostatněné závislé věty (6,7 %), konstrukce podobné větě složené (5,7 %) a ostatní případy, do nichž zařazují překlady ne/dokonavým významovým slovesem, účelovou větou a idiomatické překlady. Mezi ostatní překlady patří slovesný způsob (kondicionál a optativ) s 2,6 %, složené futurum (1,6 %) a otázky vyjadřující nejistotu (1 %). V jednom případě došlo ke kompletnímu vynechání celé věty.

4. 4 Sloveso *mahtaa*

Na rozdíl od slovesa *taitaa*, *mahtaa* se nejčastěji vyskytuje v tázacích větách, a to především v rétorických, spekulativních nebo zdvořilých zjišťovacích otázkách (*VISK* § 1576). Sloveso *mahtaa* je převážně epistemické, nalezneme jej ale i v dynamickém užití. Následující podkapitoly se věnují překladu slovesa *mahtaa* pomocí modálních částic, pomocných sloves, otázek vyjadřujících nejistotu a modálních adverbii.

4. 4. 1 Překlad modálními částicemi

Modální částice ve zkoumaném korpusu tvoří 37,3 % překladů slovesa *mahtaa* do češtiny (viz tabulka 17):

Tabulka 17 Překlady slovesa *mahtaa* modálními částicemi

<i>Modální částice</i>	<i>počet</i>	<i>v %</i>	<i>Překlady</i>
Modální částice	38	37,3 %	asi (28), tak, (3), snad (2), vlastně (2), -li (1), možná (1), zřejmě (1)
Celkem	38	37,3 %	

Nejfrekventovanější částicí je ‚asi‘ s 28 výskyty (27,5 %), po ní ‚tak‘ (3 %), ‚snad‘ (2 %), ‚vlastně‘ (2 %) a po jednom procentu (1 výskyt) mají částice ‚zda‘, ‚-li‘, ‚možná‘ a ‚zřejmě‘.

Ve 37 z 38 případů jsou originální věty otázkami (přímými a nepřímými) a ve všech 38 případech se jedná o věty s *mahtaa* v epistemickém významu přeložené částicí ‚asi‘ vyjadřující jistotní modalitu (pravděpodobnost):

(94) *Miltä **mahtoi** tuntua olla yön ympäröimä ja lentää?*

‚Jaký je to **asi** pocit, být obklopen nocí a letět?‘ (SS)

(95) *En halunnut ajatella kylmyyttä hänen ympärillään, en sitä, mitä hän oli **mahtanut** ajatella juostessaan Niinan perään pakkaseen.*

„Nechtěla jsem myslet na zimu, která ji obklopovala, ani na to, co se jí **asi** honilo hlavou, když utíkala za Niinou do tmy a mrazu.“ (LZ)

Částice se vyskytují jak v přímých, tak nepřímých otázkách, jak vidíme i u „tak“, které ve větě č. (96) lze zaměnit za „pravděpodobně“, vyjadřuje tedy jistotní modalitu (pravděpodobnost), ve větě č. (97) se jeho význam blíží spíše částici „vlastně“ ve větě č. (98):

(96) *Ne vaan... mietti... että mikä sitä **mahtoi** vaivata.*

„Oni jen... uvažovali... co mu **tak** mohlo být.“ (SZ)

(97) *Kenelle **mahdat** puhua?*

„Komu to **tak** říkáš?“ (HS)

(98) *Mistä **mahtoi** johtua outo tunne niitä kohti imeytymisestä, valoaukoista alkavaan pyörteeseen ajautumisesta, pitkittyvästä putoamisesta?*

„Z čeho **vlastně** vyvěral onen divný pocit, že je k nim puzen, odnášen otvory světla do roztáčejícího se víru, pocit prodloužovaného pádu?“ (SS)

4. 4. 2 Překlad pomocnými slovesy

Druhým nejčastějším způsobem překladu jsou pomocná, v případě slovesa *mahtaa* pouze modální, slovesa. Modálními slovesy je *mahtaa* přeloženo celkem 25 krát (24,5 %), viz tabulka 18:

Tabulka 18 Překlad slovesa *mahtaa* pomocnými slovesy

<i>Pomocná slovesa</i>	<i>počet</i>	<i>v %</i>	<i>Překlady</i>
Modální slovesa	25	24,5 %	moci (10), dát se (5), zmoci (3), muset (2), chtít (2), mít (1), dokázat (1), svést (1)
Celkem	25	24,5 %	

Jedná se o slovesa „moci“ (9,8 % celkových překladů slovesa *mahtaa*), „dát se“ (4,9 %), „zmoci“ (2,9 %), „muset“ (2 %), a slovesa „mít“, „dokázat“ a „chtít“, která mají po 1 %.

Většina zkoumaných vět se slovesem *mahtaa* spadá pod epistemickou modalitu a má odpovídající překlady spadající pod jistotní modalitu v českém pojetí, jako ve větě č. (99). 3 z 10 případů jsou v originále dynamické a přeložené slovesem „moci“ vyjadřujícím fyzickou možnost (viz kapitola 4.7.2), tedy modalitu voluntativní, jak vidíme ve větě č. (100):

(99) *Mitä asiaa teillä **mahtoi** olla?*

„Co jste jí **mohl** chtít?“ (LZ)

(100) *Minun ei pitäisi olla niin paljon pois,
mutta minä en sille mitään **mahda**.*

‘Mě taky netěší být pořád pryč, ale
nemůžu dělat nic jinýho.’ (L3)

Obdobně jako ve větě č. (100) je tomu i u překladů pomocí sloves ‚zmoci‘, ‚dokázat‘, ‚svést‘ a ‚dát se‘, jejichž originální věty vyjadřují modalitu dynamickou (fyzická ne/možnost, ne/schopnost) a slovesa v překladech modalitu voluntativní (ne/možnost, ne/schopnost). U překladů slovesem ‚muset‘ narážíme na vysoký stupeň jistoty, tedy modalitu epistemickou.

Zajímavé jsou překlady modálním slovesem ‚chtít‘ (věty č. 101 a 102), které mají oba za vzor sloveso *tarkoittaa* (‚znamenat‘) v originální větě.

(101) Mitähän se **mahtaa** tarkoittaa?

‘Co tím **chcete** naznačit?’ (H1)

(102) Mitähän **mahdat** tarkoittaa?

‘Co tím **chceš** říct?’ (HS)

Dynamické *mahtaa* vyjadřující mentální schopnost mluvčího je přeloženo voluntativním ‚chtít‘ s modálním významem úmyslu mluvčího.

4. 4. 3 Překlad konstrukcemi podobnými větě složené

Konstrukce podobné větě složené tvoří 13,7 % překladů slovesa *mahtaa*. Jedná se o heterogenní skupinu, která obsahuje podmínkové věty se spojkami ‚jestli‘, ‚jestlipak‘ a ‚zda‘ a složenou větu se slovesem ‚doufat‘ (viz tabulka 19).

Tabulka 19 Překlady slovesa *mahtaa* konstrukcemi podobnými větě složené

<i>Konstrukce podobné větě složené</i>	<i>počet</i>	<i>v %</i>
Složená věta s ‚jestli‘	11	10, 8 %
Doufejme, že	1	1 %
Složená věta s ‚jestlipak‘	1	1 %
Složená věta se ‚zda‘	1	1 %
Celkem	14	13,7 %

Dalo by se říci, že originální věty v tomto případě k překladu těmito konstrukcemi inspirují, protože ve 12 z celkových 14 případů se i v originále jedná o závislé vedlejší věty, jak ukazuje např. věta č. (103):

(103) *Mietin **mahtoiko** terapeuttiliitto pitää
jäsenluettelossan noin omintakeista
terapiamuotoa harrastavaa miestä.*

‘Přemýšlela jsem, **jestli je** vyznavač tak
svérázných metod členem svazu
terapeutů.’ (LZ)

(104) *Mutta **mahtaako** se kirotta kun se
puhuu kaupungeissa.*

‘**Jestlipak** taky tak nadává, když mluví ve
městech?’ (L1)

Obě věty lze parafrázovat pomocí epistemického ‚je možné, že‘, jedná se tedy o epistemickou (jistotní) modalitu v originále i v překladu.

4. 4. 4 Překlad otázkami vyjadřujícími nejistotu

Poslední překladovou kategorií, k níž v analýze podrobněji vyjadřuji, je překlad pomocí otázek vyjadřujících nejistotu, který se v korpusu objevuje 5 krát (4,9 %). Sloveso *mahtaa* se v tázacích větách vyskytuje ve většině zkoumaných případů, do této kategorie ale spadají ty překlady, u nichž je otázka vyjadřující nejistotu překladatelkou strategií. Příklady vidíme ve větách č. (105) a (106):

(105) *Kuinka ny sitten vaan **mahtaa** käydä?* ‚Ale co bude dál?’ (L1)

(106) ***Mahdatteks** yhtään tietää minkä meittä viedään?* ‚Nevíte, vážení, kam nás to vedou?’ (L2)

V příkladových větách zůstává modální sloveso v překladu vynecháno a nejistota, kterou v sobě v originále obsahuje modální sloveso, je vyjádřena pouze otázkou.

4. 4. 5 Shrnutí

Sloveso *mahtaa* se v zkoumaném materiálu ve většině konkordančních řádků vyskytuje v otázkách, a to celkem v 71 případech, které tvoří celkem 69,6 % jeho výskytů ve zkoumaném subkorpusu. Ve 40 případech se jedná o přímé otázky (např. ve větě č. 107), v 31 o nepřímé otázky (věta č. 107):

(107) *Mitähän toimittaja **mahtoi** tuolla äskeisellä tarkoittaa [...]?* ‚Co jste, paní redaktorko, **vlastně** myslela tou předchozí poznámkou?’ (HS)

(108) *Mietin, **mahtoiko** hän tulla tuomaan sen minulle henkilökohtaisesti.* ‚Přemýšlela jsem, **jestli** mi ho přinese osobně, ale neptala jsem se na to.’ (LZ)

Otázky se slovesem *mahtaa* jsou převážně spekulativní, jako ve větě č. (108), ale nalezneme mezi nimi i zdvořilé zjišťovací otázky, viz věta č. (107), a rétorické otázky, jako ve větě následující:

(109) *Kai nyt sentään olet tutustunut näihin moderneihin naisiin, näihin mondeeneihin, **eikö ne mahda vähän sellaisia olla**, Moolok naurahiti.* ‚Znáš přece nějaký ty moderní spisovatelky, mondénní, **asi budou zřejmě trochu mondénní, nemám pravdu?**“ uchechtával se Moloch.’ (KS)

Ze zkoumaného materiálu vyplývá, že typ otázky (zjišťovací, spekulativní, rétorická) je do velké míry odvislý od autora a typu textu, v němž se objevuje. Spekulativní otázky tvoří většinu otázek z detektivky LZ (19 z 22) a překlady je odpovídajícím způsobem převádí do češtiny. Typicky jde o hlavní větu uvozenou slovesem vyjadřujícím myšlenkový proces:

- (110) *Mietin **mahdoinko** olla ainoa nainen paikalla.* ,Přemýšlela jsem, **jestli** tady **jsem** jediná žena.' (LZ)
- (111) *Ihmettelin, miksi hän oli **mahtanut** tulla häihin, me emme kerta kaikkiaan tulleet toimeen keskenämme.* ,Divla jsem se, proč mi **právě** on přišel na svatbu - my dva jsme spolu vůbec nevycházeli.' (LZ)

Můžeme spekulovat, zda se jedná o otázky typické pro detektivní romány nebo zda jde o součást idiolektu autorky. V každém případě se u 22 výskytů v LZ jedná o téměř třetinu otázek, v nichž se slovesa *mahtaa* vyskytuje, zastoupených širokou škálou textů (19 z 24 v subkorpusu), je tedy pravděpodobné, že jde o autorčinu oblíbenou konstrukci.

U slovesa *mahtaa* je, podobně jako u slovesa *taitaa* nejfrekventovanějším způsobem překladu (38,2 %) překlad pomocí modálních částic („asi“ aj.). K dalším početným kategoriím patří dále modální slovesa (24,5 %), konstrukce podobné větě složené (13,7 %) a vynechání modálního specifikátoru (7,8 %).

Tabulka 20 Sloveso *mahtaa*

<i>Způsob překladu</i>	<i>výskyty</i>	<i>%</i>
1. Pomocná slovesa	25	24,5 %
4. Modální adverbia	5	4,9 %
5. Modální částice	39	38,2 %
6. Konstrukce podobné větě složené	14	13,7 %
7. Osamostatněné závislé věty	2	2,0 %
8. Otázky vyjadřující nejistotu	5	5,9 %
9. Vynechání modálního specifikátoru	8	7,8 %
10. Ostatní případy	3	2,9 %
11. Chyby v překladu	1	1,0
Celkem	102	100 %

K okrajovým způsobům překladu se počítají otázky vyjadřující nejistotu (5,9 %), modální adverbia (4,9 %) a osamostatněné závislé věty (2 %). Mezi ostatními příklady nalezneme překlad idiomatickým výrazem a částečnou ztrátu modálního významu originální věty. Kategorie překladu složeným futurem a slovesným způsobem u slovesa *mahtaa* nejsou zastoupeny.

4. 5 Další překladové kategorie

Modální slovesa a jejich překlady ze zkoumaného subkorpusu jsou v této práci roztrženy celkem do 12 kategorií, z nichž čtyřem posledním se věnuje tato kapitola (viz tabulka 21). V těchto kategoriích nalezneme případy, u nichž v překladu došlo k vynechání modálního specifikátoru, dále chyby v překladu, vynechání celé věty a ostatní případy.

Tabulka 21 Další překladové kategorie

Způsob překladu	voida		saattaa		taitaa		mahtaa	
9. Vynechání modálního specifikátoru	12	5,0 %	38	18,4 %	23	11,9 %	8	7,8 %
10. Ostatní případy	5	2,1 %	16	7,7 %	7	3,6 %	3	2,9 %
11. Chyby v překladu	-	-	1	0,5 %	-	-	1	1,0
12. Vynechání celé věty	-	-	2	1 %	1	0,5 %	-	-

Vynechání modálního specifikátoru je ve zkoumaném materiálu poměrně častou překladovou strategií – u slovesa *voida* v 5 % případů, u *saattaa* v 18,4 % případů, *taitaa* v 11,9 % a u *mahtaa* v 7,8 %. Vynechání modálního specifikátoru může plynout z rozdílnosti v českém a finském systému, jako např. ve větě č. (112), v níž by překlad ‚nemohu slyšet výstřely‘ nezněl česky. Ve větě č. (113) není přeložen modální význam slovesa *saattaa*, obdobně je tomu ve větě č. (114). Zde by *taisit epäonnistua* šlo přeložit epistemicky jako ‚asi ses netrefila‘.

(112) *Mä en voi kuulla laukauksia.*

‚Neslyším výstřely.‘ (ST)

(113) *Siksi saatoin uskoa hänet varjeluusi.*

‚Proto jsem ho svěřil tvé ochraně.‘ (WS)

(114) *Taisit epäonnistua.*

‚Netrefila ses.‘ (LZ)

Vynechání modálního specifikátoru často vyplývá z volného překladu věty (nebo může být jeho důsledkem), jak vidíme ve větách č. (115) a (116) nebo ve větě č. (117):

(115) *Niitä ei voimut lopettaa kirkko-
herran ylitsevuotava ystävällisyys,
jota hän tämän jälkeen osoitti.*

‚Farář byl k Jussimu neobyčejně laskavý,
ale Jussi jasně viděl, co se skrývá za
jeho sladkými slovy.‘ (L1)

(116) *Suomessa jotkut tosi onnekaat
saattoivat nostaa jopa yli kym-
mentuhannen markan eläkkeitä,
tiesi Nyyssönen.*

‚Ve Finsku jsou i takoví šťastlivci, kteří
mají důchod dokonce vyšší než deset
tisíc marek, tvrdil Nyyssönen.‘ (PS)

(117) *Kuma sen sanon, niin laille
ei mahdeta mitään...*

„Řekl jsem – a tečka... Se zákonem
nejsou žádné žerty...“ (L1)

Ostatní případy tvoří poměrně heterogenní skupinu, v níž jsou překlady, které nemají žádný výše popsany modální specifikátor, ale zachovávají si jistý modální odstín. U slovesa *voida* tyto případy činí 2,1 % celkových překladů, u *saattaa* 7,7 %, u *taittaa* 3,6 % a u *mahtaa* 2,9 %. Jedná se především o překlady modálních sloves dokonavým a nedokonavým videm významových sloves, viz věty č. (118), (119) a (120), idiomatické překlady, viz věty č. (121) a (122), a překlady účelovou větou, viz věta č. (123):

(118) *Muistatko, että kerran oli pieni, musta
koira, jolla oli hyvä koti ja rakas
emäntä ja erittäin mukava, miellyt-
tävä kori, jossa se sai nukkua, ja
monenlaisia mehukkaita luita, joita
saattoi piilottaa nojatuolin pielus-
ten ja maton alle.*

„Pamatuješ se, že byl jednou jeden malý
černý pejsek, měl dobré bydlo a dobrou
paní a obzvláště pohodlný, měkoučký
košíček, ve kterém spával, a spoustu
šťavnatých kostí, které **schovával** pod
polštář v lenošce a pod koberec.“ (WČ)

(119) *Aira **voi** hoittaa samalla paperiasiat.*

„Aira s tebou zároveň **vyřídí** papíry.“ (LZ)

(120) *Ehkä tapahtui jotain vielä kau-
heampaa jota en koskaan
saata muistaa.*

„Možná se stalo něco ještě horšího, na co
si nikdy **nevzpomenu**.“ (SČ)

Nedokonavost v překladu věty č. (118) vyjadřuje opakovanost schovávání, nelze tedy říci, že sloveso *sattaa* nebylo vůbec přeloženo, nýbrž můžeme konstatovat, že zde dochází posunu významu. Dokonavé sloveso „vyřídí“ a obzvlášť sloveso „nevzpomenu si“ v budoucím čase se podobají překladům složeným futurem, které vyjadřuje nejistou předpověď do budoucnosti. Sloveso „vyřídí“ ve větě č. (119) vyjadřuje úmysl, který spadá pod voluntativní modalitu a předpověď „nikdy si nevzpomenu“ ve větě č. (120) vysokou míru jistoty, tedy modalitu jistotní.

Následují různé případy přeložené mj. idiomaticky, věty č. (121) a (122), překlad účelovou větou (123) a překlad slovesa *saattaa* nemodálním adverbiem „mimoděk“ a dokonavým slovesem:

(121) *Jos kellonne olisi ollut kunnossa,
olisin luultavasti harmissani u-
suttanut suojeluosaston kimppu-
unne, mutta nyt en **taida** viitsiä.*

„Kdyby vaše hodinky byly v pořádku, byl
bych na vás patrně ze samého vzteku
poštal pořádkovou policii, ale **takhle to
nestojí za to**.“ (WK)

(122) <i>Voi mennä tilanne siihen, että se saa syyn lyödä hanskat pöytään ja sanoa ettei mahda mitään...</i>	‚A může dojít i k tomu, že udeří rukavicema o stůl a prohlásí, že si myje ruce... ‘ (L3)
(123) <i>Mutta se oli sitten niin pahankurinen kakara, kun ihmisen kakara olla voi.</i>	‚Ale byl to rarach nevycválaná, druhýho takovýho abyste pohledali .‘ (L3)
(124) <i>Akselin kääntäessä saattoi Jussin käsi vielä kohota aivan kuin ohjakseen tarttuakseen, mutta ele jäi puolitiehen.</i>	‚Zatím však bohudíky všechno dopadalo dobře. Když Akseli s koněm zahýbal, Jussiho ruka se občas mimoděk pozvedla , jako by spěchala popadnout opratě.‘ (L1)

Idiomatické překlady jsou specifické, protože význam obsažený v originálních větách částečně vystihují a částečně posunují a přidávají do překladu svůj ustálený význam. Zajímavé je, že ve větě č. (122) není přeložen idiom *lyödä hanskat pöytään* (vzdát něco), ale u fráze *ei mahda mitään* překladatel po idiomu sáhl.

Největší podíl v kategoriích vynechání modálního specifikátoru a ostatních případů mají překlady slovesa *saattaa* s 26,1 % celkových překladů oproti 7,1 % u slovesa *voida*, 15,5 % u slovesa *taitaa* a 10,8 % u slovesa *mahtaa*. Na zkoumaném materiálu tedy vystupuje tendence překladů vynechávat z překladu modální význam slovesa *saattaa*, jak je vidět ve větách č. (125), (126) a (127):

(125) <i>Anna saattoi sellaista yritteliää katsoa tyytymättömästi, jopa vihaisesti.</i>	‚Anna se na ně na všechny dívala s nevolí, dokonce nepřátelsky.‘ (L1)
(126) <i>En tuntenut häntä juuri hyvää päivää enempä, joskus kesäisin olemme saattaneet piipahtaa toistemme puutarhassa tai puhuneet pensaidan yli.</i>	‚Moc jsem ji neznala, v létě jsme se někdy potkaly v zahradě nebo si povídaly přes keře, nic víc.‘ (RZ)
(127) <i>Täytyy myös varautua siihen, että Halttunen saattaa rynnätä mökistä Palon kanssa.</i>	‚Musí se taky počítat s možností, že Halttunen vyrazí z chaty s Palem.‘ (LZ)

Ve většině nepřeložených případů, včetně příkladových vět č. (125) a (126) se jedná epistemický význam slovesa *saattaa* v imperfektu, který by šlo vyjádřit např. pomocí kondicionálu (127) nebo epistemické modální částice (125, 126). *Saattaa* z těchto příkladů vystupuje jako těžko uchopitelné sloveso s jemným modálním významem, jež je do češtiny obtížně přeložitelný. Při překladu do češtiny, která nedisponuje žádným přesným ekvivalentem, pak dochází k jeho častému vynechávání.

Posledními dvěma kategoriemi jsou chyby v překladu, které se ve zkoumaném materiálu vyskytují celkem 2, viz věty č. (128) a (129) a překlady zcela vynechané, jak vidíme ve větě č. (130):

(128) <i>Egyptiläiseni olivat hävinneet ullak-kohuoneestani toinen toisensa jälkeen, mutta Sinuhen saattoin jättää hyvin mielin oman onnensa nojaan meren rannalle.</i>	,Moji Egypťané zmizeli z mansardy jeden po druhém, avšak Sinuheta jsem doprovodil na břeh Rudého moře a zanechal ho tam svému osudu s dobrým svědomím.' (WČ)
(129) <i>Mahtaisivatko itsetuhoiset ihmiset saapua tähän tärkeään kokoukseen?</i>	, Vejdou se sem všichni případní sebevrazi, kteří na tuhle důležitou konferenci dorazí?' (PA)
(130) <i>Aamulla töihin lähdetäessä Jussi saattoi jäyrätä:</i>	- (L1)

Ve větě č. (128) jde o záměnu modálního *saattaa* za lexikální sloveso s významem ‚doprovodit‘, ve větě za záměnu slovesa *mahtaa* za *mahtua* (‚vejít se‘).

4. 6 Kombinace více modálních specifikátorů v překladu

U všech zkoumaných sloves se objevují překlady, v nichž se vyskytuje více modálních specifikátorů – u slovesa *voida* tyto případy činí 2,9 % celkových překladů, u slovesa *saattaa* 3, 9 %, u slovesa *taitaa* nejvíce, 5,2 %, a u slovesa *mahtaa* 2,9 %, jedná se tedy o případy spíše okrajové (viz tabulka 22).

Překlady s více modálními specifikátory nemají vlastní kategorii, nýbrž jsou zařazeny do jednotlivých překladových kategorií (1-12). Kombinace pomocných sloves a kondicionálu je zařazena pod jednotlivá slovesa, kombinace částic s jinou kategorií pod jednotlivými částicemi a kombinace modálních adjektiv s větou složenou či osamostatněnou závislou jsou k nalezení pod příslušnými kategoriemi věty složené a osamostatněné závislé věty.

Tabulka 22 Kombinace více modálních specifikátorů v překladu

<i>Sloveso</i>	<i>voida</i>	<i>saattaa</i>	<i>taitaa</i>	<i>mahtaa</i>
částice + částice	-	-	-	1
částice + kondicionál	4	-	2	-
částice + otázka vyjadřující nejistotu	-	-	2	-
částice + složené futurum	-	3	4	1
mod. adj. + věta složená	-	3	-	-
mod. adj. + osamostatněná závislá věta	1	-	-	-
modální sloveso + částice	-	1	-	-
modální sloveso + kondicionál	2	1	2	1
celkem	7	8	10	3
%	2,9 %	3,9 %	5,2 %	2,9 %

Nejčastějšími kombinacemi modálních jsou modální částice s jiným modálním specifikátorem, např. s kondicionálem a frekventovaná je kombinace modálního slovesa a kondicionálu, jak lze vidět ve větách č. (131), (132) a (133):

(131) *Teitä **saatetaan** tarvita neuvotte-
luissa.*

Možná vás **budeme** ještě potřebovat.
(LZ)

(132) ***Taitaisi** olla vaan parempi, että mei-
käläiset pysyisivät siivoushommissa.*

Podle nich **by asi** bylo lepší, aby se lidi
jako já drželi koštěte a lopaty.' (RZ)

(133) *Ei **taida** olla sinunkaan edun
mukaista, että mä siirrän markat
muihin lehtiin.*

Mohlo by uškodit i vám osobně, kdybych
své marky nasměroval do jiných novin.'
(ST)

V případech kombinace více modálních specifikátorů v překladu dochází k intenzifikaci modálního významu, ve větách č. (130) a (132) významu možnosti a ve větě č. (131) pravděpodobnosti. Zároveň dochází ke zjemnění celé promluvy, která se stává zdvořilejší a neutrálnější.

4. 7 Některé ustálené fráze s finskými modálními slovesy

Napříč kategoriemi vyjadřovacích prostředků modality se ve finštině objevují některé ustálené fráze, v nichž se zkoumaná slovesa vyskytují. Například sloveso *voida* tvoří frázi *ei voi (+allativ) mitään*, sloveso *mahtaa* fráze obsahující (*allativ*) + *ei mahda mitään*. Fráze mají často téměř idiomatický charakter a modální slovesa v nich ztrácí některé prvky modality, např. se nevyskytují s infinitivním doplněním a mají objekt (*sille ei mahda mitään a sille ei voi mitään*).

Tato kapitola zkoumá, jak se tyto vazby ve vybraném materiálu překládají do češtiny a zda mají určité překladové ekvivalenty, které by se v překladech opakovaly.

4. 7. 1 Vazba (*allativ+*) *ei voi mitään*

Vazba (*allativ+*) *ei voi mitään* se ve zkoumaném materiálu vyskytuje 5 krát, jedná se tedy o 2 % výskytů slovesa *voida*. Ve třech případech ve tvaru *ei voi mitään* a dvakrát s *allativním* doplněním (*sille/heille*):

(134) <i>Sä tiedät tän sanonnan: ei voi mitään vaikka päällään seisois!</i>	,Znáš to pořekadlo, že člověk nemůže nic , i kdyby se stavěl na hlavu!‘ (HR)
(135) <i>Eihän heille tietenkään mitään voi.</i>	,Nemůžeme proti nim samozřejmě nijak zakročít .‘ (L3)
(136) <i>Hän ei voinut mitään sille, että hänen kurkkuaan ahdisti ja polttavat kyynelät pyrkivät puristumaan silmiin.</i>	,Nemůže nic dělat , hrdlo se mu svírá a do očí se derou palčivé slzy.‘ (WT)
(137) <i>Tietysti sitä vitutti, parasta pikku-jouluaikaa vielä pari viikkoa ja yksityistanssijoilla kauhee kysyntä, mutta ei voinut mitään.</i>	,Samozřejmě jsem měla vztek, ještě zbývaly dva týdny vánočních večírků, to je po soukromých tanečních poptávka, ale nedalo se nic dělat .‘ (LZ)
(138) <i>[...] maan köyhtyessä köyhät tulevat entistä köyhemmiksi, mutta todella rikkaat tulevat entistä rikkaammiksi eikä sille voi mitään itse farao-kaan.</i>	,[...] jak chudne země, tak chudnou chudí ještě více a opravdu bohatí bohatnou ještě více - a v tom nezmůže nic ani sám faraón.‘ (WS)

Ve třech případech, věty č. (134) – (136) překladatelé zvolili sloveso ‚moci‘ v záporu s negativním objektem (‚nic‘) nebo negativním příslovečným určením (‚nijak‘), ve větě č. (137) je obdobným způsobem použito sloveso ‚dát se‘ a ve větě č. (138) sloveso ‚zmoci‘. Jednotný překladový ekvivalent data tedy neukazují.

Zajímavý je překlad ‚člověk nemůže nic‘ ve větě č. (134), který vyjadřuje spíše schopnost než možnost a přesnější by byla volba slovesa ‚zmoci‘, jehož modální význam schopnosti je silnější než slovesa ‚moci‘, které vyjadřuje spíše možnost.

To souvisí i s typem modality originálních i překladových vět: ve vazbě *ei voi mitään* je často možný jak dynamický, tak epistemický výklad a zvolený překlad buď zachová oba významy (‚nemůže nic‘), nebo se přiklání k jednomu

či druhému. ‚Nedalo se nic dělat‘ ve větě č. (137) se přiklání k ne/možnosti, zatímco ‚nezmůže nic‘ ve větě následující ke schopnosti.

4. 7. 2 Vazba (*allativ+*) *ei mahda mitään*

Na zkoumaném materiálu se ukazuje, že sloveso *mahtaa* má tendenci se vyskytovat s doplněním *mitään*. Vazba *ei mahda mitään* je absolutně, i vzhledem k počtu výskytů, četnější, než vazba *ei voi mitään*. Ve zkoumaném materiálu nalezneme 17 krát, což tvoří 16,7 % výskytů slovesa *mahtaa*.

Přestože sloveso *mahtaa* bývá zařazováno pod epistemickou modalitu, v korpusu opět narážíme na případy, kdy tomu tak není. *Ei mahda mitään* spadá pod deontickou a v některých případech i dynamickou modalitu, přičemž vyjadřuje možnost (139) často spojenou s fyzickou možností nebo schopností, jak ukazuje věta č. (140):

(139) *Mutta sille ei nyt enää mitään
mahda...*

‚Ale s tím už **se** teď **nedá nic dělat...**‘
(L3)

(140) *Mutta minä en mahda mitään
Akselin herättämää katkeruutta
vastaan.*

‚Ale proti rozhořčení, které u všech
vyvolal Akseli, **jsem bezmocný.**‘ (L2)

Sloveso *mahtaa* se v této konstrukci objevuje 5 krát bez příslovečného allativního doplnění, v 6 případech s doplněním *sille* a 6 krát s allativním doplněním jiným (*asialle, joille, itselleni, laille*, aj.), což poukazuje na pružnost konstrukce a mluví tak proti její možné idiomatické povaze.

Mezi překlady konstrukce lze vysledovat podobnosti, avšak ve větším měřítku se překlady neshodují – nejčastějším způsobem překladu je ‚nedat se nic dělat‘ (3), poté ‚nemoci nic dělat‘ (2), ‚nic nezmoci‘ (2) a ‚být málo / nebýt platné‘ (2). Zajímavé jsou překlady idiomatické: ‚myje si ruce‘ (*sille ei mahda mitään*) a ‚se zákonem nejsou žádné žerty‘ (*laille ei mahda mitään*), které potvrzují tendenci překladové češtiny používat v porovnání s originálem idiomatičtější jazyk (Chlumská, 2015: 138).

5 Závěr

Cílem této práce bylo nalézt a popsat překlady finských epistemických modálních sloves *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa* a zjistit, zda v nalezených překladech paralelního korpusu InterCorp v8 lze vysledovat určité tendence v překládání zkoumaných sloves.

Jak vyšlo najevo v teoretické části práce, existují mezi českou a finskou lingvistickou tradicí v popisu modalit jisté rozdíly. Modalitu známe jako obtížně uchopitelnou oblast jazyka, v níž se operuje s jemnými významovými odstíny, které lze kategorizovat více způsoby. Finské i české pojetí modalit se shodují v jejím dělení na kategorie epistemické (jistotní, pravděpodobnostní) a deontické (voluntativní, dispoziční) modalit. Tyto kategorie mají společný průnik, nepřekrývají se však zcela (viz kapitola 1.5). Do rozdílného dělení modalit zasahují v této práci i jednotlivé překlady, v nichž často dochází k posunu modálního významu směrem k jiné modální kategorii.

Vzhledem k tomu, že tato diplomová práce analyzuje překladový jazyk v korpusovém materiálu, je nutné si uvědomit hranice, v nichž se volbou tohoto postupu nacházíme. Výzkumy (Chlumská: 2015, Mauranen: 2004) na překladové češtině a finštině, tedy typologicky i genealogicky odlišných jazycích, ukazují větší vzájemnou podobnost překladových textů oproti nepřekladovým textům téhož jazyka (Mauranen: 2004). Rozdíly mezi překladovými a nepřekladovými texty nezasahují mimo rámec daného jazykového systému, jedná se o difference menších rozměrů. Překladová čeština (Chlumská: 2015) se například vyznačuje větší preferencí idiomatických výrazů, což potvrdila i analytická část této práce, a jde o češtinu mírně simplifikovanou (kratší věty, opakování frekventovaných slov, méně autosémantik).

Zkoumané texty překladové češtiny tedy nabízejí pohled na to, jaký má dané modální sloveso překladový ekvivalent dle zkušeností a názoru příslušného překladatele. Je také nutné mít na paměti, že u všech zkoumaných překladových textů se jedná o umělecký beletristický překlad, v němž význam celé věty nebo dokonce odstavce často ustupuje jednotlivostem a modální významy jednotlivých sloves se tak ztrácejí. Přes všechna svá omezení je však zvolený výzkumný přístup nejbližším možným způsobem jak kontrastivně zjistit, které jazykové

prostředky v češtině odpovídají významu vyjádřenému zkoumanými finskými slovesy.

Zvolený materiál s sebou také přináší určitá omezení, s nimiž je nutné při analýze počítat. Ve zkoumaném subkorpusu a k němu zarovnaných českých překladech v korpusu InterCorp v8 se nachází 24 děl různého rozsahu, žánru (v rámci beletrie) a doby vzniku. Nalezneme zde archaizující jazyk Miky Waltariho, jež cíleně působil zastarale již v době svého vydání (1944), ale i moderní prózu např. Kariho Hotakainena a dalších autorů z prvního a druhého desetiletí 21. století. Se všemi texty však počítáme jako s představiteli současného finského jazyka.

Při vlastní analýze se práce řídila dělením vyjadřovacích prostředků modality v češtině podle Čermáka, Klégra, Čechové a *Mluvnice češtiny* (Čermák, Klégr: 2004; Čechová a kol.: 2011; Komárek a kol.: 1986), kteří do nich zahrnují modální slovesa, složené futurum, slovesný způsob, modální adverbia a částice, konstrukce podobné větě složené, osamostatněné závislé věty a otázky vyjadřující nejistotu. Tyto kategorie jsou mluvnickým popisem vyjadřovacího prostředků modality v jazyce a samozřejmě nepočítají s překladovou analýzou, proto k nim bylo třeba přidat mj. ještě kategorii vynechání modálního specifikátoru, kategorii chyb v překladu a případy vynechání celé věty. Poslední přidanou kategorií jsou tzv. „ostatní případy“, v nichž jsou zahrnuty překlady, které sice zachovávají původní modální význam originálu, ale buď je nelze zařadit do žádné z předchozích kategorií, nebo dochází k posunu v překladu a modální význam je zachován pouze částečně, anebo se jedná o případy sporné, které originálu neodpovídají, nejedná se však o chybu jako takovou, nýbrž o záměr překladatele (např. překlad idiomem, překlad účelovou větou). Kategorii modálních sloves bylo třeba upřesnit a rozdělit na slovesa pomocná, modální a slovesa s modálním charakterem, jelikož míra modality sloves vyskytujících se v překladech se liší a v některých případech je modální sloveso sice přeloženo slovesem pomocným, ale nemodálním. Poslední úpravou bylo zahrnutí modálních adjektiv ke kategorii modálních adverbii. Modální adjektiva se nacházejí syntakticky ve stejné pozici jako modální adverbia a odpovídají jim i sémanticky.

Zkoumaný materiál představuje celkem 743 konkordančních řádků (příkladových vět) ve finštině se zarovnanými českými překladovými ekvivalenty. U slovesa *voida* se jedná o 241 příkladových vět, u slovesa *saattaa* o 207, u *taitaa*

o 193 a u *mahtaa* o 102. Výsledky překladové analýzy částečně potvrdily počáteční předpoklad založený na poznatcích ze slovníkových hesel zkoumaných sloves, tedy že slovesa *voida* a *saattaa* budou preferovat spíše slovesný překlad a slovesa *taitaa* a *mahtaa* překlad modálními částicemi. Provedená analýza potvrdila, že, jak bylo zmíněno již v úvodu, čeština nedisponuje přímými ekvivalenty finských epistemických modálních sloves a epistemickou modalitu proto vyjadřuje kromě sloves i širokým spektrem modálních specifikátorů. Z analýzy zároveň vyplynuly rozdíly mezi profily jednotlivých sloves a specifika jejich překladů.

Tabulka 23 Shrnutí: překlad sloves *voida*, *saattaa*, *taitaa* a *mahtaa*

Sloveso	<i>voida</i>	%	<i>saattaa</i>	%	<i>taitaa</i>	%	<i>mahtaa</i>	%
Pomocná slovesa	182	75,5%	105	50,7%	20	10,4%	25	24,5%
Složené futurum	3	1,2%	5	2,4%	3	1,6%	0	0,0%
Slovesný způsob	11	4,6%	4	1,9%	5	2,6%	0	0,0%
Modální adverbia	12	5,0%	3	1,4%	1	0,5%	5	4,9%
Modální částice	12	5,0%	20	9,7%	107	55,4%	38	37,3%
Konstrukce podobné větě složené	0	0,0%	7	3,4%	11	5,7%	14	13,7%
Osamostatněná závislá věta	2	0,8%	2	1,0%	13	6,7%	2	2,0%
Otázky vyjadřující nejistotu	2	0,8%	4	1,9%	2	1,0%	5	4,9%
Vynechání modálního specifikátoru	12	5,0%	38	18,4%	23	11,9%	8	7,8%
Ostatní případy	5	2,1%	16	7,7%	7	3,6%	3	2,9%
Chyba v překladu	0	0,0%	1	0,5%	0	0,0%	1	1,0%
Vynechání celé věty	0	0,0%	2	1,0%	1	0,5%	0	0,0%
Celkový počet výskytů	241	100%	207	100%	193	100%	102	100%

Sloveso *voida* jasně preferuje slovesný překlad, jenž se ve zkoumaném materiálu vyskytuje v 75,5 % celkových překladů tohoto slovesa (viz tabulka 23). Z toho v 65,1 % případů jde o překlad pomocí modálního slovesa ‚moci‘. Ve srovnání s ostatními zkoumanými slovesy je tento percentil větší, než procento kterékoliv jiné překladové kategorie u kteréhokoliv jiného slovesa, o jednotlivých překladech (konkrétních slovesech či částicích) nemluvě. Je tedy možné konstatovat, že finské *voida* má v českém modálním slovesu ‚moci‘ výrazný překladový ekvivalent.

Slovníkové heslo (Lindroos, 1984) slovesa *voida* udává jako jeho ekvivalenty ‚moci, být schopen, být s to‘, které napovídají o dynamickém užití slovesa. U překladu pomocí slovesa ‚moci‘ analýza potvrdila silnou ekvivalenci,

pomocí ‚být s to‘ však sloveso *voida* ve zkoumaném materiálu nebylo přeloženo ani jednou a pouze jedenkrát se zde vyskytl překlad ‚být schopný‘. Analýza také dále ukázala, že v omezené míře dochází i k překladům modálními adverbii (5 %), částicemi (5 %) a slovesným způsobem, nebo k úplnému vynechání modálního specifikátoru v překladu finské věty.

Pro modální sloveso *saattaa* uvádí slovník (Lindroos, 1984) heslo ‚být s to, být schopen‘, tedy překlad modálními adverbii. Ten se ve zkoumaném materiálu nepotvrdil (1,4 %) – i u slovesa *saattaa* analýza odhalila zřetelnou tendenci k překladu pomocnými slovesy, v tomto případě ale slovesný překlad není tak častý jako u slovesa *voida* – v případě slovesa *saattaa* se jedná zhruba o polovinu případů (50,7 %). Modální sloveso ‚moci‘ je i zde nejfrekventovanějším pomocným slovesem, jímž se sloveso *saattaa* ve zkoumaném materiálu překládá, ekvivalence obou sloves je však menší než je tomu u dvojice *voida* a ‚moci‘. V procentech se jedná o 41,5 %. Sloveso *saattaa* inspiruje i k překladům modálními částicemi, jež tvoří téměř 10 % celkových překladů, což je 2 krát více než u slovesa *voida*.

Na překladech slovesa *saattaa* se ukazuje překladová strategie vynechávání jemného modálního významu tohoto slovesa, který je do češtiny často velmi těžko převoditelný. Sloveso *saattaa* má nejvyšší procento překladů v kategoriích vynechání modálního specifikátoru a ostatních případů. Ve většině překladů, v nichž došlo k nejasnému nebo spornému překladu, nebo k vynechání modálního specifikátoru, nalezneme v originální větě epistemické nebo dynamické sloveso *saattaa* v imperfektu (viz kapitola 4.5), které se překladatel z důvodů, o nichž lze pouze spekulovat, rozhodl nepřeložit. Nejčastějším důvodem, který se ze zkoumaných překladů dá vyčíst, jsou pravděpodobně odlišnosti v českém a finském jazykovém systému, konkrétně ve vyjadřovacích prostředcích modalit v obou jazycích. Zatímco ve finštině jsou konstrukce se *saattaa* v imperfektu poměrně časté, v češtině se odpovídající modální sloveso v příslušném kontextu nepoužívá a v překladu by mohlo působit nadbytečně.

U slovesa *taitaa* je preferován překlad pomocí modálních částic (55,4 % celkových překladů tohoto slovesa), překlad pomocnými slovesy je u *taitaa* nejméně frekventovaný ze všech čtyř sloves (pouze v 10,4 %). Slovníkové heslo (Lindroos, 1984) u slovesa *taitaa* udává překladové ekvivalenty ‚umět‘, ‚dovést‘ a ‚asi‘, tedy modální slovesa a částice. Z modálních částic v překladu slovesa *taitaa*

opravdu vystupuje částice ‚asi‘, již je užito v 29,5 % celkových překladů. ‚Asi‘ má vyšší percentil než jakákoliv ze zbývajících překladových kategorií tohoto slovesa, můžeme tedy mluvit o určité tendenci, což potvrzuje výskyt této částice ve slovníku. Slovesem ‚umět‘ je sloveso *taitaa* ve zkoumaném materiálu přeloženo pouze dvakrát a slovesem ‚dovést‘ jedenkrát, zde se tedy korpusová data se slovníkem neshodují.

Taitaa je po slovese *saattaa* druhým nejvynechávanějším slovesem ve zkoumaných překladech, což svědčí o problematickém nalézání jeho ekvivalentu. Společně se slovesem *mahtaa* je *taitaa* především epistemické a jiné modální významy jsou, na rozdíl od sloves *saattaa* a hlavně *voida*, spíše výjimkou. Příkladem jiného než epistemického užití slovesa *taitaa* by bylo slovní spojení (*niin*) *kuin taisin* ‚jak jsem mohl / byl s to / byl schopen‘, vyjadřující dynamickou modalitu, které se ve zkoumaném subkorpusu v různých obměnách vyskytuje celkem 5 krát (2,6 %).

Výsledky analýzy výskytů slovesa *mahtaa* odpovídají jeho heslu ve slovníku (Lindroos, 1984) nejvíce ze všech čtyř zkoumaných sloves. Heslo obsahuje sloveso ‚moci‘, částici ‚asi‘, otázku s ‚jestlipak‘ a vazbu *ei sille voi mitään* ‚nedá se s tím nic dělat‘. U výskytů slovesa *mahtaa* se potvrdila jeho tendence vyskytovat se v otázkách a dále i tendence vyhledávat záporný kontext. Celkem 69,6 % výskytů slovesa *mahtaa* jsou otázky a 21,6 % záporné věty. Distribuce překladů slovesa *mahtaa* ve vytyčených překladových kategoriích je poměrně rovnoměrná. Sloveso *mahtaa* sice inklinuje k překladu modálními částicemi, nejedná se však o tak výraznou tendenci, jako u slovesa *taitaa*. Překladová kategorie modálních částic je v případě slovesa *mahtaa* zastoupena 37,3 % (z toho tvoří 27,5 % částice ‚asi‘) a kategorie pomocných sloves 24,5 %. Rozdíl zde tedy není tak markantní jako u ostatních sloves, což je jediný bod, v němž se výsledky korpusové analýzy rozcházejí s údaji ve slovníku.

Celkově z překladových kategorií vystupují nejvíce modální slovesa, která jsou u všech zkoumaných sloves zastoupena alespoň 10 %, dále modální částice a případy, v nichž došlo k vynechání modálního specifikátoru. Zajímavé je také, že u 3 – 5 % překladů všech sloves dochází ke kombinaci dvou různých modálních specifikátorů, především jsou to modální slovesa a kondicionál, kombinace modálních částic s dalším modálním specifikátorem.

Finská modální slovesa jsou ve zkoumaném subkorpusu často k nalezení v kombinaci s kondicionálem, což je ve většině případů reflektováno i v jejich zarovnaném překladu. Užití kondicionálu společně s modálním slovesem je v mnoha zkoumaných případech pragmatickou strategií, jíž mluvčí dociluje zjemnění prosby, návrhu nebo otázky a dodává jim na zdvořilosti.

Při prezentaci výsledků, k nimž provedená analýza dospěla, mluvíme o tendencích ve zkoumané oblasti jazyka. Abychom byli schopni představit širší závěry, bylo by třeba mít k dispozici rozsáhlejší a celkově vyvážený materiál. Pro další výzkum by bylo zajímavé zjistit na větším počtu dat, potvrdí-li se zjištěná tendence slovesa *voida* (případně i *saattaa*) ke slovesnému překladu a jeho ekvivalence se slovesem „moci“ a obdobně tendence překladu modálními částicemi u slovesa *mahtaa* (případně u *taitaa*). Úplným závěrem zmiňme možnost využití výsledků provedené analýzy, které by mohly být podkladem pro výuku, případně pro další lexikografické zpracování.

Yhteenveto

Tämä pro gradu –tutkielma käsittelee episteemisiä modaaliverbejä *voida*, *saattaa*, *taittaa* ja *mahtaa* ja tutkii niiden tšekinkielisiä käännösvastineita. Tutkielma perustuu korpuksen InterCorp v8 verkkoaineistoon, josta on koottu tutkittavia modaaliverbien esiintymiä. Kyseessä on rinnakkaiskorpus, joka on osa Tšekin kansalliskorpusta (Český národní korpus, ČNK)¹⁶. Työn päämäärä oli löytää tutkittavien episteemisten modaaliverbien käännösvastineita ja saada selville, onko käännöksistä mahdollista löytää joitakin tendenssejä, eli onko yksittäisillä modaaliverbeillä taipumusta tiettyyn käännökseen tai tiettyihin käännöksiin.

Tutkielma koostuu viidestä kappaleesta. Ensimmäisessä kappaleessa kuvataan modaalisuutta ja episteemisiä modaaliverbejä suomen- ja tšekinkielisen lingvistiikan näkökulmasta ja todetaan näiden näkökulmien eroja. Suomessa modaalisuus luokitellaan yleensä episteemiseksi, deonttiseksi ja dynaamiseksi modaalisuudeksi (VISK). Tšekissä modaalisuuden jaottelu on hieman erilainen. Tšekin kielen kieliopeissa modaalisuuden lajeja ovat yleensä episteeminen modaalisuus, deonttinen modaalisuus ja puhujan aikeen ilmaiseva modaalisuus. Myös episteemisen ja deonttisen modaalisuuden lajeissa on eroja kielten välillä. VISK:n mukaan episteeminen modaalisuus ilmaisee mahdollista/mahdotonta, varmaa/ epävarmaa ja todennäköistä/epätodennäköistä. Deonttiseen modaalitulkintaan sisältyy puhujan tahto ja luvan tai velvollisuuden ilmaiseminen. Sen sijaan tšekin kielen kieliopeissa episteeminen modaalisuus sisältää puhujan vakaumuksen toiminnan todenmukaisuudesta, todellisuudesta/epätodellisuudesta ja todennäköisyydestä/epätodennäköisyydestä. Deonttiseen modaalitulkintaan sisältyy, toisin kuin suomen kieliopeissa, mahdollisuus/mahdottomuus, välttämättömyys ja puhujan tahto.

Toinen kappale käsittelee käännetyn kielen piirteitä sekä käännetyn tšekin (Chlumská: 2015, tšekiksi) ja käännetyn suomen (Mauranen: 2004, englanniksi) perusteella tehtyjä tutkimuksia. Kummastakin tutkimuksesta näkyy, että käännöksillä on enemmän yhteisiä piirteitä kuin alkuperäisillä teksteillä ja että

¹⁶ saatavissa sivulta https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=omezeni%2Fsyn2010

käännetyllä tekstillä on joitakin yhteisiä piirteitä kielestä ja lähtökielestä riippumatta. Samalla käännöksistä on kuitenkin löydettävissä lähtökielen vaikutteita.

Tutkittu aineisto on pienehkö suomenkielisestä kaunokirjallisuudesta koostuva alakorpus (1 623 147 tokenia). Tutkielmassa käsitellään yhteensä 743:a modaaliverbien esiintymää (*voida*: 241, *saattaa*: 207, *taitaa*: 193, *mahtaa*: 102) tšekinkielisine käännöksineen. Aineisto koostuu 24:stä laajuudeltaan ja lajityypiltään erilaisesta (novelli, romaani, salapoliisiromaani jne.) eri aikoina (1939–2011) julkaistusta tekstistä. Suurin osa aineistossa esiintyvistä teksteistä on kuitenkin sodanjälkeistä kirjallisuutta, jota tässä työssä pidetään nykykielisenä.

Suomenkielisille verbeille löytyi tutkitusta aineistosta monta eri käännöstä, jotka luokiteltiin tiettyjen kriteerien mukaan. Käännökset jaettiin kahteentoista kategoriaan, joita ovat apuverbit, futuurin muodot, verbien eri modukset, modaaliadverbit, modaalipartikkelit, komposiittivirkkeen kaltaiset konstruktio, itsenäistyneet sivulauseet ja epävarmuutta ilmaisevat kysymykset (Čermák, Klégr: 2004; Čechová et al: 2011) sekä käännökset, joista modaalisuuden ilmaisukeinot oli jätetty pois, tapaukset, joissa virke oli jätetty kääntämättä, virheelliset käännökset ja muut käännökset.

Tutkimuksen lähtöoletuksena oli, että modaaliverbi *voida* käännettäisiin useimmiten 'moci'–verbillä, modaaliverbi *saattaa* modaalivadverbien 'být s to', 'být schopen' ja modaalipartikkelin 'asi' avulla, verbi *taitaa* verbien 'umět' ja 'dověst' ja modaalipartikkelin 'asi' avulla ja *mahtaa* modaaliverbillä 'moci', modaalipartikkelilla 'asi' tai konjunktion ja partikkelin 'jestlipak' sisältävällä kysymyksellä. Analyysin tulokset osoittivat edellä mainitut oletukset oikeiksi. Tutkittujen episteemisten modaaliverbien käännökset eroavat kuitenkin toisistaan. Lisäksi yksittäisten verbien taipumukset tiettyihin käännöksiin eroavat määriltään.

Analyysistä kävi ilmi, että jokaisella verbillä on hieman erilainen käännösprofiili. *Voida*–verbiä käännetään enimmäkseen apuverbien avulla (ks. taulukko 24), niistä eniten modaaliverbillä 'moci' (65,1 % kaikista *voida*–verbin käännöksistä), mikä on sovussa työn lähtöoletuksen kanssa. Modaaliverbiä 'moci' voidaan kutsua verbin *voida* käännösvastineeksi, vaikka tämä ei ole ainoa tapa kääntää verbi.

Taulukko 24. Modaaliverbien tšekinkielisiä käännösvastineita

Sloveso	<i>voida</i>	%	<i>saattaa</i>	%	<i>taitaa</i>	%	<i>mahtaa</i>	%
Apuverbejä	182	75,5%	105	50,7%	20	10,4%	25	24,5%
Futuurin muotoja	3	1,2%	5	2,4%	3	1,6%	0	0,0%
Verbien moduksia	11	4,6%	4	1,9%	5	2,6%	0	0,0%
Modaaliadverbeja	12	5,0%	3	1,4%	1	0,5%	5	4,9%
Modaalipartikkeleita	12	5,0%	20	9,7%	107	55,4%	38	37,3%
Komposiittivirkkeen kaltaisia rakenteita	0	0,0%	7	3,4%	11	5,7%	14	13,7%
Itsenäistyneitä sivulauseita	2	0,8%	2	1,0%	13	6,7%	2	2,0%
Epävarmuutta ilmaisevia kysymyksiä	2	0,8%	4	1,9%	2	1,0%	5	4,9%
Modaalisuuden ilmaisukeino jätetty pois käännöksestä	12	5,0%	38	18,4%	23	11,9%	8	7,8%
Muita käännöksiä	5	2,1%	16	7,7%	7	3,6%	3	2,9%
Käännösvirhe	0	0,0%	1	0,5%	0	0,0%	1	1,0%
Koko lause jätetty pois käännöksestä	0	0,0%	2	1,0%	1	0,5%	0	0,0%
Yhteensä	241	100%	207	100%	193	100%	102	100%

Saattaa-verbillä on *voida*-verbiä heikompi taipumus verbikäännökseen (50,7 %) ja sitä on käännetty myös modaalipartikkeilla (9,7 %). Analyysi paljasti kiinnostavan tendenssin: verbi *saattaa* jätetään usein kääntämättä, varsinkin verbin ollessa imperfektissä. Tämä johtuu verbin lievästä modaalisesta merkityksestä sekä siitä, että tšekistä puuttuu suora *saattaa*-verbin käännösvastine.

Verbi *taitaa* on useimmiten modaalipartikkeilla käännetty verbi (55,4 %). Modaalipartikkeli 'asi' on sen käännösvastineena 29,5 prosentissa verbin esiintymistä. Sen lisäksi *taitaa* on käännöksestä toiseksi eniten pois jätetty verbi. *Mahtaa*-verbillä on kieltohakuinen profiili, minkä lisäksi *mahtaa* esiintyy usein kysymyslauseissa. Korpuksesta löytyy eniten käännöksiä modaalipartikkeleiden avulla ja toiseksi eniten verbikäännöksiä.

Lopuksi voidaan todeta, että tutkitut verbit eroavat toisistaan käännöskategorioiden mukaan. Tšekissä ei ole vastaavia episteemisiä modaaliverbejä, joten tutkittujen verbien ilmaisemat modaalimerkitykset on useassa tapauksessa käännettävä toisin. Kaikki teoreettisessa osassa mainitut käännöskategoriat löytyivät korpuksesta, vaikka jokaisella verbillä ei ole käännöstä jokaisessa kategoriassa. Lisäksi tuli esiin tendenssi jättää epäselvää modaalimerkitystä ilmaiseva verbi pois käännöksestä.

Seznam tabulek

- Tabulka 1** Druhy modality (str. 13)
- Tabulka 2** Vyjadřování modálních hodnot (str. 23)
- Tabulka 3** Výsledky hledání v korpusu InterCorp v8, dotaz: lemma (str. 36)
- Tabulka 4** Počet výskytů modálních sloves obsažených v analýze (str. 36)
- Tabulka 5** Velikost děl obsažených v subkorpusu (str. 38)
- Tabulka 6** Autoři (str. 38)
- Tabulka 7** Překladatelé (str. 39)
- Tabulka 8** Překlad slovesa *voida* pomocnými slovesy (str. 41)
- Tabulka 9** Překlad slovesa *voida* slovesným způsobem (str. 44)
- Tabulka 10** Překlad slovesa *voida* modálními adverbii adjektivy (str. 46)
- Tabulka 11** Sloveso *voida* (str. 48)
- Tabulka 12** Překlad slovesa *saattaa* pomocnými slovesy (str. 48)
- Tabulka 13** Sloveso *saattaa* (str. 54)
- Tabulka 14** Překlad slovesa *taittaa* modálními částicemi (str. 55)
- Tabulka 15** Překlad slovesa *taittaa* pomocnými slovesy (str. 58)
- Tabulka 16** Sloveso *taittaa* (str. 59)
- Tabulka 17** Překlady slovesa *mahtaa* modálními částicemi (str. 60)
- Tabulka 18** Překlad slovesa *mahtaa* pomocnými slovesy (str. 61)
- Tabulka 19** Překlady slovesa *mahtaa* konstrukcemi podobnými větě složené (str. 62)
- Tabulka 20** Sloveso *mahtaa* (str. 64)
- Tabulka 21** Další překladové kategorie (str. 65)
- Tabulka 22** Kombinace více modálních specifikátorů v překladu (str. 68)
- Tabulka 23** Shrnutí: překlad sloves *voida*, *saattaa*, *taittaa* a *mahtaa* (str. 74)
- Tabulka 24** Modaaliverbien tšekinkielisiä käännösvastineita (str. 80)

Seznam použité literatury

- Baker M. 1993. Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. In M. Baker, G. Francis & E. Tognini-Bonelli (Eds.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair* (pp. 233-250). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Čechová M, Dokulil M, Hlavsa Z, Hrbáček J, Hrušková Z. 2011. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozšířené a upravené vydání. Praha: SPN- pedagogické nakladatelství a.s.
- Čermák F, Klégr, A. 2004. Modality in Czech and English. Possibility particles and the conditional mood in a parallel corpus. In: *International Journal of Corpus Linguistics* 9, 2004, č. 1, s. 83-95.
- Dřízalová A. 2010. *Modalita v litevštině v porovnání s češtinou. Modality in Lithuanian in comparison with Czech*. Diplomová práce. Praha 2010.
- Flint A. 1980. *Semantic structure in the Finnish lexicon: Verbs of Possibility and Sufficiency*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Grepl M, Karlík P. 1995. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny.
- Hakulinen A, Karlsson, F. 1988. *Nykysuomen lauseoppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen A, Vilkkuna M. 2005. *Iso suomen kielioppi*. 3. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia).
- Havránek B, Jedlička A. 1986. *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Chesterman A. 2004. Hypotheses about translation universals. In G. Hanse, K. Malmkjær & D. Gile (Eds.), *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies. Selected Contributions from the EST Congress Copenhagen 2001*. (pp.1-14). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Chlumská L. 2015. *Překladová čeština a její charakteristiky*. [accessed 2016Jul.08]. <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/105496>
- Kangasniemi H. 1992. *Modal Expressions in Finnish*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlík P, Nekula M, Pleskalová J. 2002. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Komárek M, Kořenský J, Petr J, Veselková J. 1986. *Mluvnice češtiny 1-3*. Praha: Academia.

- Lindroos H. 1984. Suomi-tšekki-suomi taskusanakirja. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Mauranen A, Kujamäki, P. (Eds.) 2004. Translation Universals - Do They Exist? Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Panevová J, Sgall P, Benešová E. 1971. Čas a modalita v češtině. Praha: Univerzita Karlova (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia).
- Penttilä A. 1963. Suomen kielioppi. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. Setälä, Eemil Nestor 1966. Suomen kielen lauseoppi. Helsinki: Otava.
- Siro P. 1964. Suomen kielen lauseoppi. Helsinki: Tietosanakirja.
- Toury G. 1995. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- VISK - Suomen kielioppi verkossa. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2008, dostupné z WWW: <<http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>>.

Přílohy

Příloha 1: Seznam textů (rok vydání, překladatel)

Carlson, Kristina

Herra Darwinin puutarha (2009)

Zahradník pana Darwina (2011), přeložil Vladimír Piskoř

Hotakainen, Kari

Iisakin kirkko (2004)

Chrám sv. Izáka (2007), přeložil Vladimír Piskoř

Hotakainen, Kari

Ihmisen osa (2009)

Role člověka (2011), přeložil Vladimír Piskoř

Hotakainen, Kari

Jumalan sana (2011)

Slovo Boží (2012), přeložil Vladimír Piskoř

Krohn, Leena

Datura (2001)

Durman (2004), přeložil Vladimír Piskoř

Katz, Daniel

Kun isoisä Suomeen hiihti (1989)

Když dědeček lyžoval do Finska (1993), přeložil Jan Petr Velkoborský

Linna, Väinö

Täällä Pohjantähden alla 1-3 (1959, 1960, 1962)

Pod Severkou 1-3 (1969), přeložil Jan Petr Velkoborský

Lehtonen, Leena

Luminainen (1996)

Zasněžená žena (2008), přeložila Markéta Hejkalová

Paasilinna, Arto

Hurmaava joukkoitsemurha (1990)

Autobus sebevrahů (2006), přeložil Vladimír Piskoř

Jäniksen vuosi (1989)

Zajícův rok (2004), přeložil Jan Petr Velkoborský

Suloinen myrkynkeittäjä (1988)

Stará dáma vaří jed (2005), přeložila Markéta Hejkalová

Rönkä, Matti

Tappajan näköinen mies (2011)

Muž s tváří zabijáka (2011), přeložil Jan Petr Velkoborský

Sahlberg, Asko

Yhdyntä (2005)

Styk (2007), přeložil Vladimír Piskoř

Salminen, Arto

Paskateoria (2001)

Teorie sraček (2006), přeložil Vladimír Piskoř

Sinisalo, Johanna

Ennen päivänlaskua ei voi (2000)

Ne před slunce západem (2003), přeložila Viola Parente-Čapková

Snellman-Kauranen, Anja

Ihon aika (1993)

Čas dotyků (2001), přeložila Viola Parente-Čapková

Sonja O. kävi täällä (1986)

Byla tady Soňa O. (1992), přeložila Markéta Hejkalová

Tuomainen, Antti

Parantaja (2010)

Léčitel (2012), přeložil Vladimír Piskoř

Waltari, Mika

Kuka murhasi rouva Skrofin (1939)

Kdo zavraždil paní Skrofovou? (2003)¹⁷, přeložil Jan Petr Velkoborský

Neljä päivänlaskua (1949)

Čtyři západy slunce (1976), přeložila Marta Hellmuthová

Sinuhe egyptiläinen (1945)

Egypt'an Sinuhet (1989), přeložila Marta Hellmuthová

Tanssi yli hautojen (1944)

Tanec na hrobech (2007), přeložila Markéta Hejkalová

¹⁷ 1. Vydání románu *Kdo zavraždil paní Skrofovou* v překladu Jana Petra Velkoborského vyšlo již v roce 1989 v knize *Tříkrát komisař Palmu*.